

Original scientific paper

UDC: 94"1941/1944"(497.11)
DOI: 10.2298/IJGI1202093J

BORDERS OF THE GERMAN OCCUPATION ZONE IN SERBIA 1941-1944

Zoran Janjetović¹*

* The Institute for Recent History of Serbia

Received 1 May 2012; reviewed 19 July 2012; accepted 14 August 2012

Abstract: The article deals with the delimitation of the territory of Serbia under German occupation during WWII. Although the topic has been dealt with in Serbian and foreign historiography it is far from exhausted. The article reviews geographical, political, economic, strategic, military and other factors that contributed to drawing of Serbia's borders under German rule.

Key words: Serbia, borders, German occupation, Nedić

The relevance of the topic

It is interesting that the borders of Serbia under German occupation during WWII have never been definitively described in historiography. The reason is not the irrelevance of the topic or lack of pertinent literature or archival sources, but the fact that the borders – particularly those in the east and south-west kept changing during the war. This was caused by the changing military and political situation in the territory that often required local accommodations on daily basis, of which the higher-ups (Serbian or German) were not always fully aware or at least were not promptly informed. This article doesn't aspire to definitely trace the borderline at any given moment, but rather to deal with the military, political, economic and other factors that determined it throughout the war, particularly since the existing historiographical works dealt with the topic within the framework of broader topics and sporadically, i.e. they went into greater details (if at all) only for those parts of Serbia's borders relevant for the topic of a given work. It is important to determine the borders of the German zone of occupation in Serbia since the borders directly corresponded with events and processes within them: the economic exploitation, the level of repression, relative freedom of action of the Serbian government organs, spread of ideology etc. In turn, economic needs, political considerations, military strength, ethnic

---

¹ Correspondence to: vanilica@ptt.rs

make-up etc. influenced the drawing of borders. The paper is confined to those parts of present-day Serbia that were under direct German rule, i.e. it doesn't deal with territories that fell under Italian, Hungarian, Bulgarian or Ustashi administration. In a way Bulgaria was an exception among the occupying powers since it was allowed to annex certain territories, whereas it served as a vicarious occupying force in stead of the Germans in others. On the other hand, Syrmium wasn't part of the German occupation zone, but was under German rule for a while. It will be dealt with only for that period of time.

The question of the Banat

One of the reasons why many of Serbia's borders under occupation remained so volatile was the fact that Hitler hadn't planned invasion of Yugoslavia in advance. After long persuasion and pressure by Germany, the Yugoslav government acceded to the Tripartite Pact on March 25, 1941. This seemed to secure a safe hinterland for the intended German military operations in Greece and later on in the Soviet Union. However, the officers' coup on March 27 upset Hitler's apple cart. Although the new government declared adherence to the Tripartite Pact, the Fuehrer was furious and decided to smash Yugoslavia as a state. Already on March 27 he proposed offering the spoils to his allies: Italy was to receive the Dalmatian coast, Bulgaria Macedonia, and Hungary the Banat (Čulinović, 1970; Milošević, 1991). It is important to know that Hitler, like most Austrians of his time, spoke loosely of the "Banat", meaning not only the Banat itself, but the whole of the Vojvodina (Völkl, 1991; Olshausen, 1973). On the same day he actually promised "the Banat" to Hungary and reiterated this in his talks with Hungarian minister of war Bartha on April 4, and with Hungarian ambassador Sztójay on April 6 and 19. (Völkl, 1991; Olshausen, 1973).

On the very day of German attack on Yugoslavia, April 6, he issued the "General Guidelines" for dismemberment of the country (figure 1). In them, German occupation was envisaged for the "Old Serbia". This term requires an explanation. In the parlance of Serbian 19th and early 20th century politicians, scholars and journalists the term designated Sandžak (or Raška), Kosovo and the Metohija – the historical core-land of Mediaeval Serbia. On the other hand, in foreign perception after WWI, "Old Serbia" meant the territory of Serbia before the Balkan Wars 1912/13. Hitler used the term in this latter meaning that was completely consistent with his wish to punish the Serbs (whom he perceived as the main culprits for the coup) and to reduce Serbia to a size that would make it impossible for her to disturb the German-imposed order (Neubacher, 1956; Čulinović, 1970; Terzić, 1983; Marjanović, 1963; Marjanović, 1963a; Marjanović, 1977; Schlarp, 1986).

Borders of the German occupation zone in Serbia 1941-1944

Figure 1. The dismemberment of Yugoslavia, 1941

Although Hitler counted on the aid of his allies in the campaign against Yugoslavia, their territorial aspirations made their assistance not only an asset, but also a liability. This was seen already before the beginning of the attack. The Romanian government was informed that Hungarian troops would occupy the Banat (in the original meaning of the word, designating here the western part of that historical province that had been allotted to Yugoslavia after WWI) already on April 3 and threatened Romanian troops would also enter the Yugoslav part of the Banat in that case. Already on the next day, Romanian ambassador to Berlin Raoul Bossy, protested officially against the planned Hungarian occupation and stated that not even in the future could the Banat be given over to Hungary. Faced with this resistance, Hitler had to yield and he decided on April 5 that Hungarian troops wouldn't take part in the conquest of the Banat (Völkl, 1991)². On April 12 the provision that the Yugoslav part of the Banat would be

² Romanian nationalist circles cherished aspirations to the Yugoslav part of the Banat ever since its division in 1918, but they seldom enjoyed the support of the Romanian government that remained loyal to its Yugoslav ally. (Aprilski rat 1941, 1969)

occupied by German troops was included into the “Temporary Guidelines for Division of Yugoslavia” (Vegh, 1963) that would serve as the basis for carving up Yugoslavia.

Thus, the river Tisa was established as the border between the German and Hungarian-occupied territories in the Vojvodina. Although they were duly informed of this, the Hungarians (who joined in the attack only on April 11³) were not quite willing to accede to this. Thus, the Hungarian troops crossed the Tisa and were greeted as liberators by the Hungarian population of Novi Kneževac, Novi Bečej and Padej (Kasaš, 1996; Neubacher, 1956). They formed a bridge-head on the Banat territory near Senta between April 15 and 17, and their troops made sorties as deep as vicinity of Kininda and Mokrin in the north, as well as near Titel in the central Banat. However, due to German demands, they had to withdraw (Völkl, 1991).

In that way Hitler found himself in the predicament of having to appease two important allies who had been at daggers drawn for quite some time.⁴ Since Romania had been losing territories and Hungary had been gaining them for several years, it would have been politically difficult to reward Hungary and to leave Romania out in the cold once again.⁵ For that reason Hitler had to prevaricate, saying to Hungarian officials that the Banat would be handed over to Hungary but in few months time, and to their Romanian counterparts that the matter would be solved after the war (Völkl, 1991). However, it never was and the Serbian Banat remained under German rule for the rest of the occupation, (Kasaš, 1996; Vegh, 1963) although both Hungary and Romania continued to

---

³ The official justification was that because of declaration of independence of the Independent State of Croatia, Yugoslavia (with whom Hungary had signed a Contract on Eternal Friendship on December 12, 1940) ceased to exist and that it was necessary to protect the Hungarian population of the formerly Hungarian territories – i.e. the Vojvodina. (Čulinović, 1970; Kasaš, 1996)

⁴ The animosity between the two countries was of long standing: during the 19th century Romania sought to annex predominantly Romanian inhabited parts of Hungary. This was achieved in 1918 as the Habsburg Monarchy collapsed. Ever since “Transylvania” (as all territories Hungary lost to Romania became to be known – as opposed to a smaller territory of the historical duchy of that name) was the bone of contention between the two countries. The so-called Second Vienna Award of 1940 by which Hungary regained part of the lost territories, contrary to German wishes didn’t alleviate, but rather aggravated the situation. (Lukač, 1982; *Storia del popolo romeno*, 1981; *Kurze Geschichte Siebenbürgens*, 1990; Daicovicu & Constantinescu (eds.), 1965)

⁵ Romanian dictator Antonescu expressed those feelings in a memo for the German Foreign Ministry of April 23, 1941. (Lukač, 1987) Hitler was aware of this even before the memo, and he thought of compensating Romania somewhere else sometime in the future. (Čulinović, 1970; Terzić, 1983)

lay claim to it and to put diplomatic pressure to bear in order to obtain it (Völkl, 1991; Kasaš, 1996)⁶.

Apart from the Hungarian-Romanian rivalry, there were several other factors that contributed significantly to the decision to leave the Banat as part of occupied Serbia, at least until the end of the war. The first, and probably the most important one was the massive presence of the German minority of some 120.000 souls.⁷ They greeted the German troops and even aided them in many places and their leaders hoped to establish some kind of an autonomous German state in the region (Terzić, 1983; Beer, 1987; Shimizu, 2003; Kačavenda, 1991). It is more than likely that these ideas were picked up from the VoMi (Volksdeutsche Mittelstelle – Central Office for the Volksdeutsche) ideologues that toyed with the idea of founding a German protectorate on the middle Danube with Belgrade as its center. The area would be cleansed of the Serbs and colonized by the Ethnic-Germans who would garrison the Belgrade fortress protecting the Danube.⁸ Nothing came of these plans (not least because of Hungary's aspirations), but the Volksdeutsche remained an important factor determining the possession of the Banat. Since the province had been promised to Hungary, the German authorities strove to fortify the position of the Volksdeutsche for the future (Völkl, 1991). In order to do that, as well as in order to have reliable collaborators, they set up an administration in which all key positions were held by local Germans. The Banat enjoyed autonomy from the rest of Serbia and was put first under a vice-banus, and during the administrative reorganization of the country on December 18, 1941, it became one of 14 counties (okrug). It had partial autonomy in matters of economy, jurisprudence, railways, post, finances and customs (Čulinović, 1970; Atanacković, 1959; Momčilović, 1977; Shimizu, 2003; Vegh, 1963; Miša, 1992; Völkl, 1991; Šijački, 1979). A paradoxical situation ensued: the Banat was partly and the Volksdeutsche organization completely autonomous from the (occupied) Serbian state, whereas the Ethnic-Germans – filling the most important posts in the state administration – were the strongest link of the province with the rest of Serbia. However, the Volksdeutsche-controlled

---

⁶ The Romanians continued spreading irredentist propaganda both in the Banat and in north-eastern Serbia. (Timočka krajina). (Vojni arhiv (Belgrade), Nedićeva arhiva, k. 19, f. 2, d. 62-113.)

⁷ According to the 1931 census the number of the Volksdeutsche in the Banat was 120.450. (Vegh, 1963; *Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien*, 1995) In order to underpin their claim to leadership in the province the leaders of the Volksdeutsche organized their own census on June 30, 1941 that established the number of 128.919 Ethnic-Germans in the Banat. (Momčilović, 1977)

⁸ There were several versions of this plan and the German Foreign Ministry also took part in designing them. According to the version of the state secretary Stuckart, the area should have comprised also the Bor copper mine. (Božić & Mitrović, 1967; Völkl, 1991; Macartney, 1957; Wehler, 1963; Ristović, 1991; Marjanović, 1963 a)

administration was much less dependent on the collaborationist Serbian government and to a much higher degree on the German military administration in Belgrade. Through the Feldkommandantur 610 in Smederevo and the Kreiskommandantur I/823 in Petrovgrad (soon to be renamed Gross Betschkerek), the Banat administration was subject to the relevant offices of the Wehrmacht (Čulinović, 1970; Vegh, 1963; Shimizu, 2003).

Another important, although not decisive factor for keeping the Banat as part of the German-occupied Serbia, was economic. The destruction of Yugoslavia was Hitler's political decision, but it was actually detrimental to economic interests of the Third Reich centered on supply of raw materials and foodstuffs. After the brief military campaign, under pressure of economic leaders its diplomacy tried to reduce the damage by securing the vital German economic interests through negotiations and agreements with the allies that sometimes included drawing of borderlines, and sometimes economic concessions (Olshausen, 1974; Aleksić, 2002; Schlarp, 1986; Čulinović, 1970; Milošević, 1991; Stojiljković, 1989). Although economic considerations in the case of the Banat were not decisive, (Völkl, 1991) they did play a significant role (Völkl, 1991; Schlarp, 1986). Just how significant is shown by demands of the chief of the Military Administration Harald Turner and the representative of the German Foreign Ministry in Belgrade, Felix Benzler, who asked in July and August 1941, at the time when it still wasn't known who would eventually get the Banat, that due to famine in the land the possible handing-over of the province to Hungary should be postponed until the harvest was brought in (Schlarp, 1986; Völkl, 1991). As the war progressed, Hungary gave up demanding the Banat (Völkl, 1991). On the other hand, it became completely integrated into the economic plans of the Reich (Vegh, 1963).

The final reason that helped prevent the cession of the Banat to Hungary was the opposition of both the German and Serbian inhabitants as well as the collaborationist Serbian government for which the German military feared it would lose all esteem among the people and would become totally dejected and unwilling to cooperate if the Banat were turned over to Hungary (Völkl, 1991; Schlarp, 1986; Olshausen, 1973).

For all these reasons the Banat remained part of the German zone of occupation in Serbia and its borders remained the same as they had been before the WWII: the rivers Tisa in the west and the Danube in the south, that were natural geographical borders that had played that role since the time immemorial, (Hösch, Nehring & Sundhaussen (eds.), 2004) and the former Yugoslav-Romanian and Yugoslav-Hungarian borders in the north and east that were the result of diplomatic and military tug-of-war right after WWI (Mitrović, 1975;

Mitrović, 1968; Spector, 1995; Deák, 1972; Schmidt-Rösler, 1994; *Délimitation entre les Serbes et les Roumains dans le Banat*, s.a.; Lederer, 1963; Radonitch, 1919; Yakchitch, 1915). The borders of the Banat with Hungary and Romania, together with the Serbian-Romanian border were the only Yugoslav borderlines that survived the dismemberment of the country in April 1941 unchanged.

Romanian designs on North-East Serbia

This, however, doesn't mean there were no attempts on the Romanian side to change Romania's border with Serbia proper too. In a memo of the Romanian Government sent to Berlin between April 20 and 23, 1941, the matter of the Romanian-speaking inhabitants in the Timok valley and the Vlachs (Aromunes) in Macedonia was raised. The regions in question (that weren't defined more precisely) should receive some sort of autonomy. The Romanian government had in mind a kind of German-Romanian-Italian condominium for them, with possible participation of Bulgaria too in the Timok valley. (Petrović, 1966; p. 33; Borković, 1979, II) ⁹ The irredentist propaganda among the population of north-east Serbia remained pretty strong during the first months of the German occupation and at first it had some success too: people thought Romanian occupation would be preferable to German one. However, after the beginning of the German aggression against the USSR and the partisan uprising in Serbia, hope that the country would soon be liberated flared up, which reduced the effectiveness of Romanian propaganda. (Petrović, 1966) After this failure, the Romanian propaganda resorted to more covert forms whose main objective was to awake Romanian national consciousness among the inhabitants of these parts. The results of these forms of propaganda were also meager – not least because the local population didn't understand the dialect in which the propaganda press was written (Petrović, 1966). Most of the Romanian-speakers (many of whom were actually bi-lingual) in north-east Serbia had already been integrated in the Serbian nation and they refused to identify themselves with Romania (Petrović, 1966) - particularly since it was getting weaker every day due to the war effort in the East. Last, but by no means least, the German government was firmly opposed to any change of border in that section (Borković, 1979, II).

The situation of Eastern Syrmium

Apart from the Banat, eastern Syrmium was another slice of land in the vicinity of Belgrade of dubitable sovereignty for some time. During the so-called April

---

⁹ The attempt at putting these ideas to practice in the Vlach-inhabited areas in Macedonia and Thessaly failed dismally thanks to the opposition of the occupying powers. (Trifon, 2010)

War power in Syrmium came into the hands of the Ustashi (Croatian fascists), members of the the Croatian Peasant Party, the strongest Croat political party, and the local Volksdeutsche (Atanacković, 1968; Atanacković, 1962; Mirnić, 1974; Biber, 1966; Saopštenja o zločinima okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini 1946). Already on April 10, with the aid of the Germans, the Independent State of Croatia (Nezavisna džava Hrvatska - NDH) was proclaimed in Zagreb under Ustashi leadership. The Ustashi pretended to unite the whole of Croatia and Bosnia-Herzegovina within the new state. Syrmium had made part of the historical Kingdom of Croatia-Slavonia (Höschet al., 2004) and was demanded by the Ustashi on these grounds. However, the Ustashi administration was established only to the west of the line Slankamen (on the Danube) – Boljevci (on the Sava). In that way eastern part of Syrmium, with towns of Nova Pazova and Zemun (that was practically a suburb of Belgrade) remained under German control (Atanacković, 1968). Just like in the case of the Banat, there were several reasons for this.

On the one hand, the Ethnic-Germans there, like those in the Banat, dreamed of an autonomous “Donauschwabenland” with a Germanized Belgrade as its capital. (Atanacković, 1968) Since Belgrade was the natural center of the region, the local Volksdeutsche were in favor of having eastern Syrmium as part of the occupied Serbia for economic reasons too (Atanacković, 1968). On the other hand, the Ustashi demanded that the historical border on the Sava and the Danube, right up to their confluence at Belgrade be reestablished (Schlarp, 1986). For their part, the German authorities in Belgrade tended to keep eastern Syrmium, and particularly Zemun as part of the German occupying zone in Serbia for economic and strategic reasons. Firstly, much of the food-supplies for Belgrade came from there. Secondly, the Belgrade airport was situated in Zemun. A short-wave radio-station important for German propaganda operated there too. For a while the very General Commissioner for Economy in Serbia Franz Neuhausen had his seat in Zemun. Other bureaucrats and military also had their premises there since the neighboring Belgrade had suffered large-scale damages during the air-raids at the beginning of the war on April 6, 1941. For these reason the military commander of Serbia and the General Commissioner for Economy demanded that east Syrmium remained under German control. This was backed by Hermann Göring in his capacity as the Commissioner of the Reich for the Four-Year Plan, and accepted by the Supreme Command of the Army as a temporary solution. The German Foreign Ministry also had nothing against it, under proviso it didn't predetermine the future border (Krizman, 1980; Schlarp, 1986; Marjanović, 1963a; Atanacković, 1968).

It seems the original idea was too keep east Srymium under German control as long as Serbia was under occupation (Krizman, 1980). However, the Ustashi government, backed by German ambassador to Zagreb Siegfried Kasche, pressed for handing over of the region to the NDH. In order to establish the borders of the NDH a meeting between German and Ustashi representatives was organized in Zagreb on June 4, 1941. Among other things, it was decided that the Ustashi would take over power in juridical and cultural matters in eastern Srymium, whereas the administrative power, as well as the control over railroads and post would remain in German hands (Schlarp, 1986; Krizman, 1980)¹⁰. In mid-August Kasche pressed again for turning the region over to the Ustashi. The representative of the Foreign Ministry Benzler agreed under condition that the above mentioned German needs for food, use of the airport and the radio-station remained satisfied. Undersecretary of the German Foreign Ministry Woermann deemed in late August this would strengthen German influence in the NDH, particularly since the Reich failed to back the NDH against Germany's main ally, Italy in the matter of the frontier in Dalmatia. He also deemed the above mentioned military needs could be met in other ways (Krizman, 1980). On September 9 Neuhausen and the German commanding general in Serbia Bader agreed to give up east Srymium as soon the agreement with Zagreb on the conditions was reached. However, in order not to rouse dissatisfaction in Serbia, it was recommended that Zemun should be handed over quietly, with no press coverage. The agreement was reached at the meeting on October 4 and put to practice six days later (Krizman, 1980; Marjanović, 1963a). Due to the worsening social, economic and political situation, the local Volksdeutsche were not happy with this solution and demanded in January 1942 that east Srymium be reattached to the German-occupied zone of Serbia (Atanacković, 1968). As we shall see below, the Serbian collaborationist authorities also strove to include this area into Serbia. Nothing came of it and the border of the Independent State of Croatia continued to reach the gates of Belgrade until October 1944.

The border between the german zone of occupation in Serbia and the NDH

Serbian border with that puppet state was easier to determine where no direct German interests were involved. Thus, the Ustashi leader Pavelić was allowed to promulgate the law on Croatia's eastern border already on June 7 – soon after the meeting of June 4 (cf. supra) where it had been defined as following the Drina downstream until Bajina Bašta, whereas the rest hadn't been fixed. It was said that the temporary borderline would go over the old Bosnian border to the

---

¹⁰ Čulinović is wrong when he claims the NDH government took over Srymium and Zemun on June 4, 1941 ("with the approval of the German government" as he puts it.) (Čulinović, 1970)

east by south-east, to the east of Nova Varoš, i.e. the border followed the Drina downstream to the confluence of the stream Brusnica with it (east of the village of Zemlica) and from there east of the Drina following the pre-WWI Bosnian-Serbian border. Kasche notified the Ustashi government on July 5 that the German Reich accepted this borderline (Krizman, 1980; Čulinović, 1970; Terzić, 1983)¹¹. Between the promulgation of the law and its official acceptance by the Reich's government, Pavelić tried to "rectify" the border with Serbia during his talks with the German foreign minister von Ribbentrop and with Hitler on June 6 and 9 in Fuschl. He presented them with the demand that the NDH be given Sandžak (the historic sandžak of Novi Pazar) (Krizman, 1978). The demand was based on the fact that large part of the population there were Muslims, co-nationals of the Bosnian Slav Muslims, who were styled "the flower of Croatiandom" by the Ustashi for political and propaganda purposes (Redžić, 1998; Petranović, 1988).

Although the Ustashi commissioner for Bosnia-Herzegovina Hakija Hadžić was spreading pan-Croat propaganda in Sandžak, (Redžić, 1987) the matters were more complicated there: not because of the powerless Serbian Council of Commissars (that had been installed by the Germans in late April 1941), but because the other Axis partner, Italy, also had its interests in the region.

The german-italian clash of interests in Serbian territory

The geographic scope of these interests was roughly defined at the meeting between the German and Italian foreign Ministers, von Ribbentrop and Ciano in Vienna on 21-22. April 1941. The line dividing German and Italian zones of influence in the former Yugoslav territory was set on April 24 by Hitler himself as going from the place where the former Yugoslav, German and Italian borders met, until peak 703 (south of Žirje) and then, roughly following the line Lučine – Ježica – Cerklje – Samobor – Petrinja – Glina – Bosanski Novi – Sanski Most – Mrkonjić Grad – Donji Vakuf – Sarajevo – Ustiprača – Priboj – Novi Pazar – Orlova Čuka – Uroševac – Tetovo – Kičevo –Lake Ohrid –Lake Prespa, with all these places being included in the German sphere of influence (Čulinović, 1970; Milošević, 1991)¹². This so-called „Vienna-line" was modified in May, and so in Sandžak it now followed the line Priboj - Nova Varoš – Sjenica – Novi Pazar –

---

¹¹ The thus defined borderline was more modest than the Ustashi demand of May 18, 1941, that asked for the border that would run west of Dobrek, to the eastern part of the mount Tara, Šargan, the peak of Zlatibor, Cigota and then to the east toward the Uvac. From Vis, it would go the Uvac upstream until the mouth of the Gorečanska reka, and then to south-west toward Bukovik (14 km to the south of Prijepolje) and the border with Montenegro (Krizman, 1978).

¹² Terzić claims the line was definitively set in mid-May 1941 (Terzić, 1983).

Kosovska Mitrovica etc. These places were put under German rule. On May 21 the line was modified yet again and Rudo, Priboj, Nova Varoš, Sjenica and Duga Poljana were ceded to Italy (Terzić, 1983; Marjanović, 1963; Marjanović, 1963a; Borozan, 1995). The Ustashi for their part, were not happy with the existing borderline: they favored a larger German zone in Sandžak hoping to establish their power under German auspices there (Milošević, 1991). This wasn't just wishful thinking: as we shall presently see, the German government, needing increasingly more troops for the Eastern Front, tended to reduce the territory directly controlled by its own forces. In order to settle the border between the territory under the German military commander in Serbia and the Italian commands in Albania and Montenegro, a German-Italian commission met in Rome in early November of that year. However, rather than with the border in Sandžak, the German officials were more concerned with modifying the line in Kosovo so as to secure for themselves the mines of asbestos, chrome and magnesite lying 10 km to the west from the railroad-line Kosovska Mitrovica-Priluzje (Milošević, 1991).

German, Italian and Bulgarian aspirations in Kosovo

This brings us to the region of Kosovo where German, Italian and Bulgarian interests clashed. To be sure, the German and the Italian interests were those that really mattered, with Bulgaria playing only a subaltern role. Italy (who had already conquered Albania in 1939 and who was utilizing Albanian nationalism) tried to make good its espousal of Greater Albanian goals: at the Vienna meeting with von Ribbentrop referred above, Ciano brought a map that showed the new Albanian border as running 10 km west of Vranje from Prespa to Kosovska Mitrovica, including the Trepča mine (Borozan, 1995). However, the German government as the senior partner, was not willing to concede that much. For that reason, the so-called "Vienna-line" (in this section) was set to run from Novi Pazar via Kosovska Mitrovica and Priština, along the railroad line Priština-Uroševac and further in direction of Tetovo (Borozan, 1995; Hadri, 1965). The Third Reich's overriding concern was to secure the lead and zinc mine of Trepča. In 1941-1942 Italian officials strove to redraw the borderline so as to include that mine as well as the chrome mines at the mount Šara in their puppet state of Greater Albania. Their German opposite numbers wanted to counter such demands and to push the borderline to the south from Kosovska Mitrovica in order to lay their hands on the coal mine Kosovo in Obilić. They didn't give up the broader region of Kosovo, including the railroad line Kosovska Mitrovica – Priština – Uroševac – Kačanik – Skopje either. To this end they even had the cheek to refer to Serbian historical rights and national tradition (Avramovski,

1983)! In that section the border went from Uroševac to Orlova Čuka, where the Bulgarian territory began (Hadri, 1965).

In that way Kosovska Mitrovica, Vučitrn and Lab districts of Kosovo comprising also mines of asbestos in Čabra and Rušanj were in German zone of occupation. The Vučitrn district was enlarged by part of the Gračanica district that also fell under German rule (Božović & Vavić, 1991; Hadri, 1965). The main concern of the German authorities were numerous mines in the region: apart from the already mentioned Trepča, there was the lead mine of Kopaonik in Belo Brdo, the asbestos mines near Žabari, Brabovići, Čabra, Rujište, Jagnjenica, Kozarevo and Kameščoka near Kosovska Mitrovica and the magnesite mine at Dubovac near Vučitrn. The brown-coal mine Kosovo in Obilić, on which Trepča depended, remained in the Italian-controlled territory. The chrome mine Jezerina remained in the territory allotted to Bulgaria, but the German companies had the right of exploitation (Božović & Vavić, 1991).

Similarly to the Banat, the German-controlled part of Kosovo was granted a de facto autonomy and the local Albanian minority a privileged status (Čulinović, 1970; Božović & Vavić, 1991). However, this was only a temporary solution for the German authorities: they planned to resettle the Albanians from their zone of occupation into the Italian-controlled parts of Kosovo once the war ended. When planning this, they were not guided by Serbian sensitivity but by their own interests: since Italy had been fomenting Albanian nationalism, spreading irredentist propaganda in their territory and keeping alive hopes that the German-occupied part of Kosovo would some day be annexed to the "Greater Albania", they wanted to secure their possession of the valuable mines by attaching this part of Kosovo firmer to the rest of Serbia (Avramovski, 1983; Hadri, 1965). This was probably the reason they recognized the "Greater Albania" after the capitulation of Italy in its borders as previously defined between the two Axis partners (Pichler 2006; Milošević, 1991).

The borders of the German occupation zone in Serbia with the Bulgarian-annexed territories and the Bulgarian zone of occupation

The other Axis partner cherishing aspirations to portions of Kosovo was Bulgaria. It didn't take part in the attack on Yugoslavia because Hitler didn't want to provoke its neighbor Turkey to use the situation and undertake something that would run contrary to German wishes for stability in the region (Stojiljković, 1989). However, failure to take part in the military campaign didn't mean Bulgaria had no territorial demands. In Kosovo Bulgaria aspired to annex the whole province and this was backed by German foreign minister at the

Vienna conference on April 21-22, 1941. He adduced ethnic (sic) reasons to underpin that demand. Count Ciano saw through that but obligingly said that other ways of securing German economic interests could be found. Under pressure from Albanian nationalism that it itself conjured; Italy strove to obtain as much as possible for its puppet state of "Greater Albania" (Čulinović, 1970). In that way the junior Axis partner Bulgaria (whose main concern was Macedonia anyway) received only smaller part of Kosovo after the two bigger players carved up most of the territory according to their own interests. Bulgaria was left with part of the Gnjilane district to the north from Pasjane, as well as Vitina, Kačanik and Sirinička Župa (Čulinović, 1970; Stojiljković, 1989; Strugar, 1980).

Due to the need to move an additional part of troops to the Eastern Front, the German Command of the Southeast proposed to Hitler on December 20, 1941 that the Bulgarian zone of occupation be extended so as to include the towns of Priština and Kosovska Mitrovica. This was refused, but on January 15, 1942 the Bulgarian zone of occupation was extended to the district of Lab so as to relieve German troops. On January 7 next year, the districts of Mitrovica and Vučitrn were also included into the area controlled by Bulgarian troops (Hadri, 1965; Stojiljković, 1989; Čulinović, 1970). It is important to stress that these districts remained part of the German occupation zone in Serbia, although the task of controlling the region was entrusted to Bulgarian troops after severe German setbacks and losses in the USSR. In other words, the same pattern of rule with German supreme power, Serbian civilian administration and Bulgarian military occupation was applied here as in much of the German occupation zone in Serbia, as we shall presently see.

The Bulgarian government craved for several parts of Yugoslavia before its dismemberment (figure 2). The most important was Macedonia that the Bulgarian ideologues considered as historically Bulgarian land (Hösch et al., 2004; Barker, 1950; Brailsford, 1906; Stojiljković, 1989; Banac, 1988) and of which Bulgaria received a larger part after the April war (Stojiljković, 1989; Čulinović, 1970; Petranović, 1988). Apart from that Bulgaria wanted to retrieve two districts (Caribrod and Bosilegrad) it had lost to Yugoslavia after WWI under the treaty of Neuilly-sur-Saine (Stojiljković, 1989). These districts were predominantly Bulgarian-inhabited but Yugoslavia received them for strategic reason and partly as a way of punishing Bulgaria for the stab in the back it had given Serbia in 1915. Nevertheless, Bulgarian appetites didn't stop with retrieving the lost territories from Serbia. The German authorities allowed the Bulgarian troops to occupy and annex also the districts of Vranje and Pirot with some 200.000 inhabitants (Stojiljković, 1989). Furthermore, until June 1941

they also occupied militarily the districts of Niš, Lužnica, Masurica, Bojanica and parts of Vlasotince and Palanka districts, as well as a narrow strip to the north-east from Zaječar, between the river Timok and the former Yugoslav-Bulgarian border (Marjanović, 1963; Strugar, 1980; Schlarp, 1986). They wanted to occupy the area around the town of Negotin too, but the local German commander prevented it (Stojiljković, 1989). Surprisingly, the negotiations between two basically unequal partners were protracted and failed to bring about a mutually satisfactory line of demarcation (Stojiljković, 1989; Glišić, 1982).

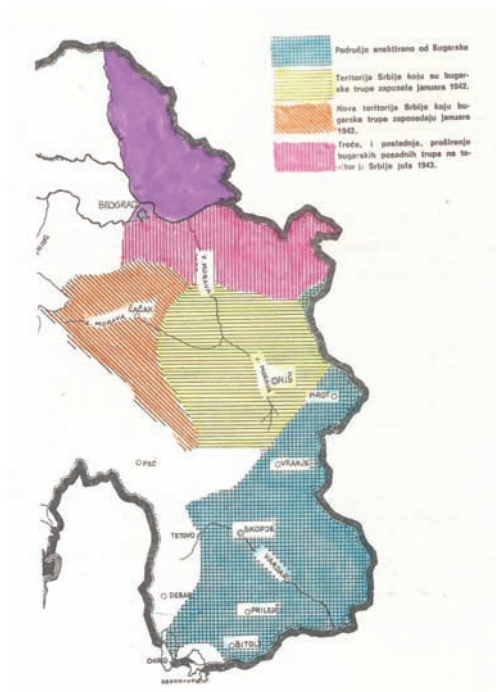

Figure 2. Parts of Yugoslavia, which were annexed and occupied by Bulgaria in World War II

One of the most important reasons for that was that the Bulgarian authorities were insatiable. They kept pushing the demarcation line illegally toward west and north-west at which both the German and the Serbian side protested: the first on economic grounds and the latter on national and political ones. The Bulgarian tactic was to nip off this or that village every now and then (Glišić, 1982; Stojiljković, 1989; VA NA, k. 20, f. 7, d. 39; k. 20b, f. 4, d. 64; k. 21, f. 1, d. 25; k. 21, f. 1, d. 132). Although not willing to tolerate that in the short run, due to their increasing demand for soldiers on the Eastern Front, the German authorities had to put under Bulgarian occupation increasingly larger chunks of territory –

even though the Wehrmacht *Feldkommandanturen* and *Kreiskommandanturen* retained supreme command in the ceded areas and Serbian laws approved by the German authorities remained in force (Stojiljković, 1989). Thus according to Hitler's order and under agreement between German and Bulgarian foreign ministries of December 23, 1941, three Bulgarian divisions occupied the territory between the former demarcation line and the line that ran south of Bor westwards toward Lapovo, and from there via Kragujevac toward the south to the then Serbian Border. Between December 31, 1941 and January 15, 1942 they replaced German units in the towns of Leskovac, Niš, Knjaževac, Čuprija and Jagodina and pushed the demarcation line to the line Rgotina - Lapovo - Kragujevac - the Ibar Valley-Kosovksa Mitrovica - Priština (Borković, 1979, I; Stojiljković, 1989). It's interesting to note that the commanding German general in Serbia, Bader, wasn't happy with this fearing the collaborationist government headed by general Nedić wouldn't survive it politically. He deemed the responsibility for peace and order in the country should rest primarily with the Serbian government, and that the extension of Bulgarian occupation made this almost impossible. This view was shared by the representative of the German Foreign Ministry in Belgrade, Felix Benzler, whereas general Nedić was so dejected that he threatened he would commit suicide (Borković, 1979, I; Stojiljković, 1989). The reasons were historical animosity, but even more than that, the very oppressive nature of Bulgarian occupation and poor discipline of Bulgarian soldiers, who were, unlike their German counterparts, prone to acts of arbitrary violence, murder and pilfering (Stojiljković, 1989; Borković, 1979, I; VA NA, k. 21, f. 1, d. 132; k. 20b, f. 4, d. 64; k. 21, f. 1, d. 25; k. 20, f. 9, d. 21; k. 50, f. 5, d. 7; k. 20, f. 5, d. 60; k. 20, f. 5, d. 28, k. 20, f. 5, d. 40; k. 20, f. 5, d. 59).

The area under Bulgarian occupation experienced another extension during 1943. Already in December 1942 the area around Kruševac that had been controlled by the 7th SS-Division was handed over to the Bulgarian troops (Stojiljković, 1989). In January 1943, the Bulgarian zone of occupation was extended as far west as the Drina. In June it was extended to the north-west to the river Kolubara and northwards to the Danube (Stojiljković, 1989). In that way most of the territory of the German zone of occupation in Serbia fell actually under Bulgarian occupation. It was only in August 1944, as the Red Army was approaching Bulgarian eastern borders that the Bulgarian government asked of the German one that the Bulgarian zone of occupation in Serbia be reduced (Stojiljković, 1989). This didn't mean giving up all the territories occupied since April 1941, but only evacuation of those that had been occupied the previous year. However, already on September 18 the Soviet government

made complete evacuation of the occupied territories in Yugoslavia and Greece a condition for signing an armistice with Bulgaria (Stojković, 1989).

Planning Serbia's borders

The (changing) borders of Serbia in WWII didn't exist only on maps and in practice, but also in heads of politicians, diplomats, ideologues and military men. Probably the first to express wishes for the revision of Serbia's borders created after April 1914 was Milan Aćimović, the chairman of the Serbian caretaker government, the Council of Commissioners. He penned a memo on Serbia's borders for the German commanding general in Serbia Schröder in June 1941. In it he argued for borders that would be more in keeping with ethnic situation on the ground, as well as with historical traditions. He defined that space with following borders: the territory north of the river Pčinja; from Veles (in Macedonia) in the south to Novi Sad (in the Bačka) in the north; from the former border with Bulgaria in the east, to Kordun and Lika (in Croatia) in the west. For economic reasons the Vardar valley south of Veles and the access to the Adriatic Sea in the valley of the Neretva should be added to the above described territory (Borković, 1979, I; Hadri, 1965; Čulinović, 1970). In this way, under pressure of circumstances, he was willing to give up the maximalist demands of Serbian nationalists, but asked nevertheless for some areas inhabited by non-Serbs, on grounds of economic viability. Aćimović claimed the borders of Serbia should be so enlarged in order to secure the German „New Order” in southeast Europe. To be sure, even such “moderate” territorial demands were unrealistic. They couldn't be met because the Reich was banking on Serbia's neighbors and Hitler wanted to keep Serbia as small as possible.

Aćimović's successor, prime minister Milan Nedić also wanted to create an independent and enlarged Serbia. This was his avowed goal from the start (Borković, 1985). Soon after taking office, and spurred by persecution of the Serbian population of Kosovo, he asked on September 8, 1941 of the German commanding general in Serbia Dankelmann, that this area should be annexed to Serbia. He adduced geographic, historical and economic reasons in favor of this. Since the territory in question had already been carved up on higher diplomatic level, Dankelmann couldn't but flatly refuse (Borković, 1979, II). Nedić concerned with the interests of his people as he saw them, didn't give up the idea of enlarging Serbia. In February 1942 he and his government submitted a memo to commanding general in Serbia Paul Bader in which they asked for eastern Bosnia and Herzegovina (some 17 districts), Syrmium and parts of Dalmatia. The main reasons adduced were ethnic, but they were presented also as favorable for military actions against the partisans. Berlin's refusal was not

direct this time, but couched as a postponement (Borković, 1985). Having had no success there, Nedić turned to Montenegro and Sandžak, believing they were rather a burden than an asset for the Italian government. On this assumption, he even entered some talks with Italian agents but they were stopped after German admonition. For their part, the Italian authorities only used these wishes as pawns in their haggling with German officials (Borković, 1985).

For a while Nedić refrained from voicing similar demands. When he was promised a meeting with Hitler in late 1942, he and his team produced a memo containing the projected borders of "Greater Serbia". They were to run from Makarska on the Adriatic coast, to the border between Dalmatia and Bosnia on the Una, than following the Una until its confluence with the Sava, from there following the line between Đakovo and Vinkovci to the Drava near Osijek, and further through Baranya to the Hungarian border, over the Danube near Sombor, than in a straight line toward the Tisa into the Banat. This state would include also the whole of Macedonia in its borders with Albania and Greece as before WWII, except for Scutari that should be annexed to Montenegro. However, on Benzler's suggestion, he didn't take this memo to Berlin (Borković, 1985). He nevertheless reiterated the wishes of the Serbian government during his talks with German foreign minister before meeting Hitler in September 1943. He asked von Ribbentrop that Montenegro, Sandžak, eastern Bosnia, Syrmium, Kosovo and the Metohija be joined with Serbia. He wanted to use the moment, right after Italy's capitulation to ask for these territories, previously controlled for greater part by Italian troops (except for Syrmium). Von Ribbentrop told him in no uncertain terms that an independent, and at that enlarged Serbia was impossible during the war and the main goal was the security of German troops (Neubacher, 1956; Borković, 1979, II; Borković, 1985). Thus his endeavors failed in the highest place, although he enjoyed the support of Hitler's special envoy for the Balkans, Hermann Neubacher (Borković, 1985).

Neubacher had plans for a federation of Serbia, Montenegro and Sandžak that would be a bulwark against communism that would strengthen the increasingly weaker German position in the Balkans. They were supported also by the German commander of the Southeast, field-marshal von Weichs. This enabled Nedić to dabble with attempts of winning over some Montenegrin leaders, but although Neubacher tried to convince Hitler of the usefulness of the idea, it was never realized because of Fuehrer's mistrust of the Serbs whom he perceived as a people conscious of its political mission, and therefore too dangerous (Borković, 1985; Neubacher, 1956; Marjanović, 1977). It is typical that German officials came to an idea to consider such plans only after German troops had been hard pressed on various fronts: as long as German military position in

Europe was undisputed and as long as the final victory seemed a realistic possibility, they weren't willing to take into account the wishes of the Serbian governments.

The Serbian collaborationists were not the only ones on Serbian side to make plans for an enlarged Serbia. The royalist resistance movement, the Chetniks hatched plans of their own that were very much influenced by the wartime dismemberment of Yugoslavia and vicious persecution of the Serbs in various territories. The first to draft a comprehensive blueprint of a "Greater Serbia" was Chetnik ideologue Stevan Moljević. He envisaged a much enlarged Serbia in an enlarged Yugoslavia. Serbia should comprise Serbia proper, Sandžak, Montenegro, Bosnia and the whole of Dalmatia (with Dubrovnik enjoying a special status). Part of Croatia from Šibenik to the river Neretva, with western Herzegovina and part of Bosnia would have an autonomy within Serbia, that would also include most of Lika, almost the whole Kordun and Banija, the territory east of Pakrac (with a corridor 15-20 km wide, between Pakrac and the Hungarian border comprising Daruvar, Grubišno Polje, Slatina and part of Nova Gradiška and Požega), the whole Sirmium, Bačka, Baranya and the Banat. "Greater Serbia" would also take some territories from the neighboring countries: northern regions from Albania, districts of Čustendil and Vidin from Bulgaria, Reșița and Timisoara from Romania, and districts of Szeged and Pesc from Hungary. Such enlarged Serbia, purged of non-Serbian inhabitants, would comprise some 65-70% of the territory of the enlarged Yugoslavia, which would secure Serbia the leading position within the state. The Chetnik leader Draža Mihajlović approved this scheme that recurred in several variations during the war, but that nevertheless remained wishful thinking (Tomasevich, 1975; Vesović & Nikolić, 1996). Their basic difference from the plans hatched by Nedić and his collaborators was that they were not meant to be realized under German auspices, i.e. as enlargement of the German zone of occupation in Serbia (that would eventually become an independent nation some time in the future), but rather as a fruit of the expected Allied victory. Under the given circumstances, both visions were unrealistic because they didn't take into account enough the German interests that were decisive for carving up Yugoslavia and for tailoring the borders of rump Serbia that remained under German rule.

Conclusion

The borders of the German occupation zone in Serbia were neither constant nor were they meant to be eternal. They were drawn as the outcome of negotiations between the Third Reich and its allies and satellites. While taking some heed of their needs and desires, the German government was led primarily by German political, military and economic interests. For that reason, Italy had to wrench concessions from its Axis partner, whereas other allies had to make do with what they were granted by the German diplomacy. Their requests had a chance of being met only if they corresponded with German interests. Bulgaria was granted a special status among Germany's allies. The Serbian territory it was allowed to annex wasn't that large, but the territory that fell under Bulgarian military control eventually comprised most of the German zone of occupation in Serbia. The people most concerned – the Serbs – had no say whatsoever in determining Serbia's borders. Sometimes these borders followed the very old historical lines or geographical boundaries, but they had little to do with the territorial dispersal of the Serbian people or its vital interests. The collaborationist officials could hope to enlarge Serbia's borders only by relying on the very aggressor that brought about the Serbian catastrophe. Since all other players had to be satisfied first, their endeavors were condemned to failure. The borders of the German zone of occupation in Serbia – and consequently of the neighboring countries that profited from subjugation of Serbia, were unjust and against the international law. For these reasons they were obliterated completely as soon as the German occupation ended.

References

- Aleksić, D. (2002). *Privreda Srbije u Drugom svetskom ratu*, Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.
- Aprilski rat 1941. Zbornik dokumenata*, I. (1969). Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- Atanacković, Ž. (1968). *Srem u Narodnooslobodilačkom ratu i socijalističkoj revoluciji*. Beograd: Mesna zajednica, Mesni odbor SUBNOR-a Šimanovci.
- Atanacković, Ž. (1959). *Vojvodina u Borbi 1941-1945*. Novi Sad: Forum.
- Atanacković, Ž. (1962). *Zemun i okolina u ratu i revoluciji*. Beograd: Nolit
- Avramovski, Ž. (1983). Nemačka politika prema Albaniji posle kapitulacije Italije (1943-1944). *Istorija 20. veka*, 1, 75-90.
- Banac, I. (1988). *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Porijeklo, povijest, politika*. Zagreb: Globus.

- Barker, E. (1950). *Macedonia. Its Place in Balkan Power Politics*. London: Royal Institute of International Affairs.
- Beer, J. (1987). *Donauschwäbische Geschichte aus erster Hand*. München: Donauschwäbische Kulturstiftung.
- Biber, D. (1966). *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933-1941*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Borković, M. (1979). *Kontrarevolucija u Srbiji*, (Vols. 1-2). Beograd: Sloboda.
- Borković, M. (1985). *Milan Nedić*. Zagreb: Centar za informacije i publicitet.
- Borozan, Đ. (1995). *Velika Albanija. Porijeklo, ideje, praksa*. Beograd: Vojnoistorijski isintit.
- Božić, N. & Mitrović, R. (1967). Vojvodina i Beograd sa okolinom u planovima rajha. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 48, 116-125.
- Božović, B. & Vavić, M. (1991). *Surova vremena na Kosovu i Metohiji. Kvislinzi i kolaboracija u Drugom svetskom ratu*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- Brailsford, H.N. (1906). *Macedonia. Its Races and their Future*. London: Meuthen & co.
- Čulinović, F. (1970). *Okupatorska podjela Jugoslavije*. Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- Milošević, S.D. (1991). *Nemačko-italijanski odnosi na teritoriji okupirane Jugoslavije 1941-1943*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- Daicovicu, C. & Constantinescu, M. (eds.). (1965). *Brève histoire de la Transylvanie*. Bucarest: Académie de la R.S. de Roumanie.
- Deák, F. (1972). *Hungary at the Peace Conference. The Diplomatic History of the Treaty of Trianon*. New York: Columbia University Press.
- Délimitation entre les Serbes et les Roumains dans le Banat*. (s.a) s.l.
- Glišić, V. (1982). Uspostavljanje okupacionog sistema i bugarsko-nemački sporovi oko demarkacione linije u leskovačkom kraju 1941. godine, *Leskovački zbornik*, 22, 12-15.
- Hadri, A. (1965). Okupacioni sistem na Kosovu i Metohiji 1941-1944. *Jugoslovenski istorijski časopis*, 2, 39-60.
- Hösch, E., Nehring, K. & Sundhaussen, H. (eds.) (2004). *Lexikon zur Geschichte Südosteuropas*, Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag.
- Kačavenda, P. (1991). *Nemci u Jugoslaviji 1918-1945*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- Kasaš, A. (1996). *Mađari u Vojvodini 1941-1946*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Krizman, B. (1978). *Ante Pavelić i ustaše*. Zagreb: Globus.

Borders of the German occupation zone in Serbia 1941-1944

- Krizman, B. (1980). *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*. Zagreb: Globus.
- Kurze Geschichte Siebenbürgens*. (1990). Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Lederer, I. J. (1963). *Yugoslavia at the Paris Peace Conference. A Study in Frontiersmaking*. New Haven, London: Yale University Press.
- Lukač, D. (1982). *Treći rajh i zemlje jugoistočne Evrope, II. 1937-1941*. Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- Lukač, L. (1987). *Treći rajh i zemlje jugoistočne Evrope, III. 1941-1945*. Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- Macartney, C.A. (1957). *October Fifteenth. A History of Modern Hungary 1925-1945, I*. New York: University Press.
- Marjanović, J. (1963). *Ustanak i narodnooslobodilački pokret u Srbiji 1941*. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Marjanović, J. (1963). The German Occupation System in Serbia 1941, *Les systèmes d'occupation en Yougoslavie 1941-1945*. Belgrade: Institut društvenih nauka, 263-299.
- Marjanović, J. (1977). The Neubacher Plan and Practical Schemes for the Establishment of a Greater Serbian Federation (1943-1944) in: *The Third Reich and Yugoslavia 1933-1945*. Belgrade: Institut za savremenu istoriju, Narodna knjiga, 486-501.
- Milošević, S. D. (1991). *Nemačko-italijanski odnosi na teritoriji okupirane Jugoslavije 1941-1943*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- Mirnić, J. (1974). *Nemci u Bačkoj u Drugom svetskom ratu*. Novi Sad: Institut za izučavanje istorije Vojvodine.
- Miša, B.P. (1991). *Nemački zatvori i koncentracioni logori u Banatu 1941-1944*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- Mitrović, A. (1968). *Jugoslavija na konferenciji mira 1919-1920*. Beograd: Zavod za udžbenike SR Srbije.
- Mitrović, A. (1975). *Razgraničenje Jugoslavije sa Mađarskom i Rumunijom 1919-1920. Prilog proučavanju Jugoslavije na konferenciji mira u Parizu*. Novi Sad: Institut za izučavanje istorije Vojvodine.
- Momčilović, Đ. (1977). *Banat u Narodnooslobodilačkom ratu*. Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- Neubacher, H. (1956). *Sonderauftrag Südost 1940-1945. Bericht eines fliegenden Diplomaten*. Berlin, Frankfurt: Musterschmidt Verlag.
- Olshausen, K. (1973). *Zwischenspiel auf dem Balkan. Die deutsche Politik gegenüber Jugoslawien und Griechenland von März bis Juni 1941*. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt.

- Petranović, B. (1988). *Istorija Jugoslavije 1918-1988, II. Narodnooslobodilački rat i revolucija 1941-1945*. Beograd: Nolit.
- Petrović, D. (1966). Iredenta fašističke Rumunije u severoistočnoj Srbiji 1941-1944. *Jugoslovenski istorijski časopis*, 3-4, 31-53.
- Pichler, R. (2006). Serben und Albaner im 20. Jahrhundert, in: Chiari, B. & Keßelring, A. (eds.). *Wegweiser zur Geschichte Kosovo*, Paderborn, München, Wien, Zürich: Ferdinand Schöningh, 57-65
- Radonitch, I. (1919). *The Banat and the Serbian-Rumanian Frontier Problem*. Paris.
- Redžić, E. (1998). *Bosna i Hercegovina u Drugom svjetskom ratu*. Sarajevo: Grafičko-izdavačka kuća d.d.
- Redžić, E. (1987). *Muslimansko autonomaštvo i 13. SS divizija. Autonomija Bosne i Hercegovine i Hitlerov Treći Rajh*. Sarajevo: Svjetlost.
- Ristović, M.D. (1991). *Nemački „novi poredak“ i jugoistočna Evropa 1940/41-1944/45. Planovi o budućnosti i praksa*. Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- Saopštenja o zločinima okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini 1941-1944. (1946). Book 2, Vol. 1. Srem*. Novi Sad: Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača.
- Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien*. (1995). Augsburg: Weltbild Verlag GmbH.
- Schlarp, K-H. (1986). *Wirtschaft und Besatzung in Serbien 1941-1944. Ein Beitrag zur nationalsozialistischen Wirtschaftspolitik in Südosteuropa*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Shimizu, A. (2003). *Die deutsche Okkupation des serbischen Banats 1941-1944 unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Volksgruppe in Jugoslawien*. Münster: LIT Verlag.
- Schmidt-Rösler, A. (1994). *Rumänien nach dem Ersten Weltkrieg. Die Grenzziehung in der Dobrudscha und im Banat und die Friedensprobleme*. Frankfurt, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien: Peter Lang Verlag.
- Spector, S.D., (1995). *Romania at the Peace Conference. As Study of Diplomacy of Ioan I.C. Bratianu* (2nd ed.). Iași: Center for Romanian Studies.
- Stojiljković, M. (1989). *Bugarska okupatorska politika u Srbiji 1941-1944*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- Storia del popolo romeno*. (1981). Roma: Editori Riuniti.
- Strugar, V. (1980). Sistem bugarske okupacije u jugoslovenskim oblastima (1941-1944), *Jugoslovensko-bugarski odnosi u XX veku. Zbornik radova, I*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, Narodna knjiga, 251-293.

Borders of the German occupation zone in Serbia 1941-1944

- Šijački, Lj. (1979). Teror i pljačka okupatora u Banatu 1941-1944. godine. *Istraživanja*, 7, 219-308.
- Terzić, V. (1983). *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941. Uzroci i posledice sloma, II*. Beograd, Ljubljana, Titograd: Narodna knjiga, Partizanska knjiga, Pobjeda.
- Tomasevich, J. (1975). *War and Revolution in Yugoslavia 1941-1945. The Chetniks*. Stanford: Stanford University Press.
- Trifon, N. (2010). *Cincari. Narod koji nestaje*. Beograd: Lunjina.
- Vegh, S. (1963). Le système du pouvoir d'occupation allemande dans le Banat yougoslave 1941-1944, *Les systèmes d'occupation en Yougoslavie 1941-1944*. Belgrade: Institut društvenih nauka, 495-561.
- Vesović, M & Nikolić, K. (1996). *Ujedinjene srpske zemlje. Ravnogorski nacionalni program*. Beograd 1996: Institut za savremenu istoriju.
- Vökl, E. (1991). *Der Westbanat 1941-1944. Die deutsche, die ungarische und andere Volksgruppen*, München: Dr. Rudolf Trofenik.
- Wehler, H-U. (1963). "Reichsfestung Belgrad". Nationalsozialistische "Raumordnung" in Südosteuropa. *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte*, 1, 73-81.
- Yakchitch, G. (1915). *Le Banat*. Paris: Revue hebdomadaire.

ГРАНИЦЕ НЕМАЧКЕ ОКУПАЦИОНЕ ЗОНЕ У СРБИЈИ 1941-1944

Зоран Јањетовић

Институт за новију историју Србије

Примљено 1 маја 2012; рецензирано 19 јула 2012; прихваћено 14 августа 2012

Апстракт: Чланак се бави границама српске територије под немачком окупацијом у Другом светском рату. Иако је ова тема обрађивана у српској и иностраној историографији она је далеко од тога да буде исцрпљена. Чланак разматра географске, политичке, економске, стратешке, војне и друге факторе који су допринели повлачењу граница Србије под немачком влашћу.

Кључне речи: Србија, границе, немачка окупација, Недић

Важност теме

Занимљиво је да границе Србије под немачком окупацијом током Другог светског рата никад нису дефинитивно описане у историографији. Разлог томе није неважност теме или недостатак релевантне литературе или архивских извора, већ то што су се границе – посебно оне на истоку и југозападу стално мењале током рата. Ово је било условљено променама војне и политичке ситуације на терену, што је често захтевало свакодневна локална прилагођавања, чега надлежни (српски и немачки) фактори нису били свесни или о чему бар нису правовремено обавештавани. Амбиција овог чланка није да дефинитивно оцрта граничну линију у било ком тренутку, већ да се позабави војним, политичким, економским и другим факторима који су током рата одређивали границу – поготово јер се постојећа историографска дела баве овим у склопу ширих тема и спорадично, тј. ако уопште улазе у детаље, чине то само за део границе од значаја за дотично дело. Одређивање граница немачке окупационе зоне у Србији је важно јер су оне директно кореспондирале са догађајима и процесима унутар њих: економском експлоатацијом, нивоом репресије, релативном слободом активности српских органа власти, ширењем идеологије итд. И обрнуто: економске потребе, политички обзири, војна снага, етнички састав становништва итд. утицали су на повлачење граница.

Рад је ограничен на оне делове данашње територије Србије која је била под непосредном немачком влашћу, односно он се не бави територијама које су дошле под италијанску, мађарску, бугарску или усташку управу. Бугарска је на одређени начин била изузетак међу окупационим силама јер јој је било дозвољено да неке територије анектира, док је на другима служила као викарна окупациона сила уместо Немачке. С друге стране, Срем није био део немачке окупационе зоне али је неко време стајао под немачком управом. О њему ће бити речи само кад је у питању тај период.

Питање Баната

Један од разлога зашто су многе српске границе остале тако промењиве је то што Хитлер унапред није планирао освајање Југославије. После дугог убеђивања и притисака, југословенска влада је притупила Тројном пакту 25. марта 1941. Чинило се да ће то обезбедити сигурно залеђе за планиране немачке операције у Грчкој, а касније и у Совјетском Савезу. Међутим, официрски пуч 27. марта је пореметио Хитлерове планове. Иако је нова влада објавила да остаје при Тројном пакту, фирер је био бесан и решио је да уништи Југославију као државу. Он је већ 27. марта савезницима понудио поделу плена: Италији далматинску обалу, Бугарској Македонију а Мађарској Банат. (Čulinović, 1970; Milošević, 1991) (Важно је нагласити да је Хитлер, као и већина Аустријанаца његовог доба, уопштено говорио о “Банату”, подразумевајући под тим не само Банат већ целу Војводину.) (Völkl, 1991; Olshausen, 1973) Истог дана је Мађарској заиста и обећао “Банат”, а ово је поновио и у разговору са мађарским министром рата Бартом 4. априла и са мађарским амбасадором Стојаијем 6. и 19. априла. (Völkl, 1991; Olshausen, 1973)

На сам дан немачког напада на Југославију, 6. априла, издао је “Опште смернице” за распарчавање земље (скица1). У њима је немачка окупациона управа предвиђена за “Стару Србију”. Овај термин захтева објашњење. У језику српских политичара, научника и новинара XIX и раног XX века, овај термин је означавао Санџак (Рашку), Косово и Метохију – централне делове средњовековне Србије. С друге стране, у иностраној перцепцији после Првог светског рата, “Стара Србија” је подразумевала територију Србије пре Балканских ратова 1912/13. Хитлер је употребио овај термин у овом другом значењу, што је потпуно било у складу са његовом жељом да казни Србе (које је сматрао за главне кривце за пуч) и да Србију смањи на димензије које би јој онемогућиле да угрози поредак који ће наметнути Немачка. (Neubacher, 1956; Čulinović, 1970; Terzić, 1983; Marjanović, 1963; Marjanović, 1963a; Marjanović, 1977; Schlarp, 1986)

Границе немачке окупационе зоне у Србији 1941-1944

Скица 1. Распарчавање Југославије, 1941

Иако је у походу на Југославију Хитлер рачунао на помоћ својих савезника, због њихових територијалних аспирација, њихова помоћ није била само предност, већ и отежавајућа околност. То се видело већ пре почетка напада. Румунска влада је већ 3. априла била обавештена да ће мађарске трупе окупирати Банат (у изворном значењу – овде се мислило на западни део те историјске покрајине који је после Првог светског рата био додељен Југославији), па је запретила да ће у том случају и румунске трупе ући у југословенски део Баната. Већ наредног дана румунски амбасадор у Белину, Раул Боси, је службено протестовао против планиране мађарске окупације, изјавивши да Банат ни у будућности не може бити предат Мађарској. Суочен са овим отпором, Хитлер је 5. априла решио да мађарске трупе не учествују у освајању Баната. (Völkl, 1991)¹ Дана 12. априла у “Привремене смернице за поделу Југославије” које ће послужити

¹ Румунски националистички кругови су гајили аспирације на југословенски део Баната још од 1918, али су ретко уживали подршку румунске владе која је остала верна својој југословенској савезници. (Априлски рат 1941, 1969)

за комадање Југославије, укључена је одредба да ће Банат окупирати немачке трупе (Vegh, 1963).

Тако је река Тиса одређена за границу између немачке и мађарске окупационе зоне у Војводини. Иако су благовремено о овоме обавештени, Мађари (који су се 11. априла придружили нападу)² нису били сасвим спремни да ово испоштују. Тако су мађарске трупе прешле Тису а мађарско становништво Новог Кнежевца, Новог Бечеја и Падеја их је дочекало као ослободиоце. (Kasaš, 1996; Neubacher, 1956) На банатском тлу код Сенте формирали су мостобран између 15. и 17. априла, а њихове трупе су правиле продоре до близу Кикинде и Мокрина на северу и Титела у срењем Банату. Међутим, услед немачких захтева, морали су да се повуку. (Völkl, 1991)

Хитлер се тако нашао у незгодној ситуацији да мора да смирује важне савезнике који су већ дуже време били у смртној завади.³ Будући да је Румунија већ неколико година губила а Мађарска добијала територије, било би политички тешко наградити Мађарску а Румунију опет оставити кратких рукава.⁴ Зато је Хитлер морао да одуговлачи, говорећи мађарским функционерима да ће Банат бити предат Мађарској, иако тек за неколико месеци, а њиховим румунским колегама да ће ствар бити решена после рата. (Völkl, 1991) До тога, међутим, никад није дошло, па је српски Банат остао под немачком управом до краја окупације, (Kasaš, 1996; Vegh, 1963)

---

² Службено објашњење је било то да је после проглашења Независне државе Хрватске Југославија (са којом је Мађарска потписала Уговор о вечном пријатељству 12. децембра 1940.) престала да постоји и да је требало заштитит мађарско становништво на некадашњим угарским територијама, тј. у Војводини. (Čulinović, 1970; Kasaš, 1996)

³ Непријатељство две земље је било старо: током XIX века Румунија је тежила да анектира делове Угарске које су претежно настањивали Румуни. То јој је пошло за руком 1918. када је пропала Хабзбуршка монархија. Од тада је “Трансилванија” (како су све територије које је Мађарска изгубила у корист Румуније почеле да се називају – насупрот мањој територији истоименог историјског војводства) била камен смутње између две земље. Такозвана Друга бечка арбитража 1940. којом је Мађарска повратила део изгубљених територија, супротно немачким очекивањима, није поправила, већ напротив, погоршала ситуацију. (Lukač, 1982; *Storia del popolo romeno*, 1981; *Kurze Geschichte Siebenbürgens*, 1990; Daicovicu & Constantinescu (eds.), 1965)

⁴ Румунски диктатор Антонеску је изразио та осећања у меморандуму немачком Министарству иностраних послова 23. априла 1941. (Lukač, 1987) Хитлер је тога био свестан и пре тог меморандума па је намеравао да Румунију касније обештети негде другде. (Čulinović, 1970; Terzić, 1983)

иако су и Мађарска и Румунија наставиле да га захтевају и да врше дипломатски притисак да би га добиле. (Völkl, 1991; Kasaš, 1996)⁵

Поред мађарско-румунског ривалства, било је неколико других фактора који су знатно допринели одлуци да Банат остане део окупиране Србије под немачком влашћу – бар до краја рата. Први, и вероватно најважнији је било присуство велике немачке националне мањине од око 120.000 душа.⁶ Она је поздравила немачке трупе и чак им на много места помогла, а њене вође су се надале да ће основати неку врсту аутономне немачке државе у региону. (Terzić, 1983; Beer, 1987; Shimizu, 2003; Kačavenda, 1991) Више је него вероватно да су ту идеју преузели од идеолога VoMi (Volksdeutsche Mittelstelle – Централног уреда за фолксдојчере) који су се заносили идејом оснивања немачког протектората на средњем Дунаву са Београдом као центром. Та област би била очишћена од Срба и насељена фолксдојчерима који би чинили гарнизон београдске тврђаве која би штитила Дунав.⁷ Од ових планова није било ништа (између осталог и због Мађарске) али су фолксдојчери остали један од значајних фактора који су одређивали припадност Баната. Будући да је покрајина обећана Мађарској, немачке власти су се трудиле да ради будућности учврсте положај фолксдојчера. (Völkl, 1991) Да би то оствариле, а и да би имале поуздане колаборанте, успоставиле су управу у којој су сва кључна места држали локални Немци. Банат је уживао аутономију у односу на остатак Србије. Стављен је под надлежност вице-бана, а током административне реорганизације земље 18. децембра 1941. постао је један од 14 округа. Имао је делимичну аутономију на пољу привреде, правосуђа, железнице, финансија и царина. (Čulinović, 1970; Atanacković, 1959; Momčilović, 1977; Shimizu, 2003; Vegh, 1963; Miša, 1992; Völkl, 1991; Šijački, 1979.) Настала је парадоксална ситуација: Банат је био делимично, а фолксдојчерске установе потпуно аутономан од (окупиране) српске државе, док су фолксдојчери, који су држали главне положаје у државној администрацији, били најјача спона покрајине са остатком Србије. Међутим, управа под фолксдојчерском контролом је била много мање зависна од колаборационистичке српске

---

⁵ Румуни су наставили да шире иредентистичку пропаганду и у Банату и у североисточној Србији (Тимочној крајини) (Војни архив (Београд), Недићева архива, к. 19, ф. 2, д. 62-113.)

⁶ По попису становништва из 1931. број фолксдојчера у Банату је износио 120.450. (Vegh, 1963; *Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien*, 1995) Да би ојачало свој захтев за вођством у покрајини фолксдојчерско руководство је организовало сопствени попис 30. јуна 1941. године на коме је утврђен број од 128.919 фолксдојчера у Банату. (Momčilović, 1977)

⁷ Постојало је неколико верзија овог плана а у његовом стварању је учествовало и немачко Министарство иностраних послова. По верзији државног секретара Штукарта, дотична област је требало да обухвати и рудник бакра у Бору. (Božić & Mitrović, 1967; Völkl, 1991; Macartney, 1957; Wehler, 1963; Ristović, 1991; Marjanović, 1963 a)

владе а много више од немачке војне управе у Београду. Преко фелдкомандантуре 610 у Смедереву и крајскокомандантуре I/823 у Петровграду (који ће убрзо бити преименован у Велики Бечкерек) банатска администрација је била потчињена одговарајућим надлештвима Вермахта. (Čulinović, 1970; Vegh, 1963; Shimizu, 2003)

Други важан, иако не и одлучујући фактор за задржавање Баната у оквиру окупиране Србије под немачком влашћу, био је економски. Разбијање Југославије је била Хитлерова политичка одлука, али је она заправо била штетна по економске интересе Трећег рајха који су се тицали првенствено снабдевања сировинама и прехранбеним производима. После кратке војне кампање, немачка дипломатија је под притиском економских руководилаца покушала да умањи штету обезбеђујући виталне немачке привредне интересе преговорима и споразумима са савезницима, који су некад подразумевали повлачење граница, а некад економске уступке. (Olshausen, 1974; Алексић, 2002; Schlarp, 1986; Čulinović, 1970; Milošević, 1991; Stojiljković, 1989) Иако економски обзир у случају Баната нису били одлучујући, (Völkl, 1991) играли су важну улогу. (Völkl, 1991; Schlarp, 1986) Колико је она била важна показују захтеви шефа Војноуправног штаба Харалда Турнера и представника Министарства иностраних послова у Београду, Феликса Бенцлера, који су у јулу и августу 1941. године – у време када још није било сигурно коме ће коначно бити додељен Банат - затражили да се због глади у земљи евентуална предаја Баната Мађарској одложи док се не сакупи летина. (Schlarp, 1986; Völkl, 1991) Како је рат одмицао Мађарска је одустала од тражења Баната. (Völkl, 1991) С друге стране, он је потпуно интегрисан у економске планове Рајха. (Vegh, 1963)

Коначни разлог који је спречио изручење Баната Мађарској био је отпор како немачког, тако и српског становништва, као и колаборационистичке српске владе – за коју су се немачке војне власти плашиле да ће изгубити сваки углед код народа и постати потпуно потиштена и неспремна да сарађује ако би Банат био предат Мађарској. (Völkl, 1991; Schlarp, 1986; Olshausen, 1973)

Због свих ових разлога Банат је остао део немачке окупационе зоне у Србији а његове границе су остале исте као пре Другог светског рата: реке Тиса на западу и Дунав на југу, које су биле његове природне границе и које су ту улогу играле од вајкада, (Hösch, Nehring & Sundhausen (eds.), 2004) и бивша југословенско-румунска и југословенско-мађарска граница на северу и исток, а које су настале као плод дипломатског и војног натезања после Првог светског рата. (Mitrović, 1975; Mitrović, 1968;

Spector, 1995; Deák, 1972; Schmidt-Rösler, 1994; Délimitation entre les Serbes et les Roumains dans le Banat, s.a.; Lederer, 1963; Radonitch, 1919; Yakchitch, 1915) Границе Баната са Мађарском и Румунијом, заједно са српско-румунском границом, биле су једине југословенске границе које су непромењене преживеле распарчавање земље у априлу 1941. године.

Румунске аспирације на североисточну Србију

Ово, међутим, не значи да није било покушаја с румунске стране да се промени и румунска граница са централном Србијом. У меморандуму који је румунска влада послала Берлину између 20. и 23. априла 1941, покренуто је питање Влаха у долини Тимока и Цинцара у Македонији. Области у питању (које нису поближе дефинисане) је требало да добију неку врсту аутономије. Румунска влада је за њих имала у виду неку врсту немачко-румунско-италијанског кондоминиума, уз могуће учешће и Бугарске у долини Тимока. (Petrović, 1966; Borković, 1979, II)⁸ Иредентистичка пропаганда међу становништвом североисточне Србије је била прилично јака током првих месеци немачке окупације, а имала је и одређеног успеха: људи су сматрали да би румунска окупација била пожељнија од немачке. Мерђутим, после немачког напада на СССР и партизанског устанка у Србији, оживела је нада да ће земља ускоро бити ослобођена што је умањило ефикасност румунске пропаганде. (Petrović, 1966) После тог неуспеха румунска пропаганда је прибегла прикривенијим средствима чији је главни циљ било буђење румунске националне свести код становништва тих крајева. Резултати тих облика пропаганде су такође били мршави – делимично и зато што локално становништво није разумело дијалект на коме је излазила пропагандна штампа. (Petrović, 1966) Већина Влаха (од којих су многи у ствари били двојезични) у североисточној Србији је већ била интегрисана у српску нацију и одбијала је да се идентификује са Румунијом (Petrović, 1966) – поготово јер је ова свакодневно слабила због ратног напора на Истоку. Коначно, иако не и најмање значајно, немачка влада је била чврсто против било каквих измена границе у том сектору. (Borković, 1979, II)

Стање у источном Срему

Поред Баната, источни Срем је неко време био друга област спорног суверенитета у суседству Београда. Током Априлског рата власт у

---

⁸ Покушај да се те идеје остваре у областима насељеним Цинцарима у Македонији и Тесалији су неславно пропали због противљења окупационих сила. (Trifon, 2010)

источном Срему је дошла у руке усташа (хрватских фашиста), чланова најјаче хрватске партије, Хрватске сељачке странке, и локалних фолксдојчера. (Atanacković, 1968; Atanacković, 1962; Mirnić, 1974; Biber, 1966; Saorštenja o zločinima okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini 1946) Већ 10. априла је уз немачку помоћ у Загребу проглашена Независна држава Хрватска (НДХ) под усташким вођством. Усташе су хтеле да обједине целу Хрватску и Босну и Херцеговину у оквиру нове државе. Срем је био део историјске Краљевине Хрватске-Славоније, (Höschet al., 2004) и усташе су га захтевале по том основу. Међутим, усташка власт је успостављена само западно од линије Сланкамен (на Дунаву) – Бољевци (на Сави). На тај начин источни део Срема са варошима Нова Пазова и Земун (који је практично био предграђе Београда), је остао под немачком контролом. (Atanacković, 1968) Као и у случају Баната, за ово је постојало неколико разлога.

С једне стране, фолксдојчери су ту, као и у Банату сањали о аутономном "Donauschwabenland"- у са германизованим Београдом као главним градом. (Atanacković, 1968) Будући да је Београд био природно средиште региона, локални фолксдојчери су се залагали да источни Срем остане део окупиране Србије и из економских разлога. (Atanacković, 1968) С друге стране, усташе су тражиле да се реуспостави историјска граница на Сави и Дунаву, све до њиховог ушћа надомак Београда. (Schlarp, 1986) Немачке власти из Београда су са своје стране тежиле да задрже источни Срем и посебно Земун, као део немачке окупационе зоне у Србији из економских и стратешких разлога. Пре свега, велики део намирница за Београд је стизао одатле. Поред тога, београдски аеродром је био смештен у Земуну. Краткоталасна радио-станица од важности за немачку пропаганду је такође емитовала одатле. Извесно време је и сам генерални опуномоћеник за привреду у Србији, Франц Нојхаузен, имао седиште у Земуну. И други чиновници и официри су тамо имали своје просторије јер је оближњи Београд претрпео велике штете у ваздушним нападима на почетку рата 6. априла 1941. Због тога су војни заповедник у Србији и генерални опуномоћеник за привреду захтевали да источни Срем остане под немачком контролом. Ово је подржао и Херман Геринг у својству комесара Рајха за Четворогодишњи план, а као привремено решење, то је прихватила и Врховна команда Вермахта. Немачко Министарство иностраних послова такође није имало ништа против, под условом да то не предодреди будућу границу. (Krizman, 1980; Schlarp, 1986; Marjanović, 1963a; Atanacković, 1968)

Изгледа да је првобитна идеја била да се источни Срем задржи под немачком конторолом све док је Србија под окупацијом. (Krizman, 1980) Међутим, усташка влада, коју је подржавао немачки мабасадор у Загребу, Зигфрид Каше, вршила је притисак да се та област преда НДХ. Да би се утврдиле границе НДХ 4. јуна 1941. организован је у Загребу састанак немачких и усташких представника. Између осталог, договорено је да усташе преузму управу над судским и културним пословима у источном Срему, док је управна власт, као и контрола железнице и поште остала у немачким рукама. (Schlarp, 1986; Krizman, 1980) ⁹ Средином августа Каше је поново извршио притисак да се област преда усташама. Представник Министарства иностраних послова, Феликс Бенцлер, се сложио под условом да горе наведене немачке потребе за намирницама, аеродромом и радио-станицом остану задовољене. Подсекретар у немачком Министарству иностраних послова Верман је крајем августа сматрао да би то ојачало немачки утицај у НДХ, поготово што Рајх није подржао НДХ против главне немачке савезнице, Италије, по питању границе у Далмацији. Он је такође сматрао да се горе наведене војне потребе могу задовољити на друге начине. (Krizman, 1980) Дана 9. септембра Нојхаузен и командујући генерал у Србији, Бадер, сложили су се да предају источни Срем чим се са Загребом постигне споразум о условима. Ипак, да се не би изазвало незадовољство у Србији, препоручено је да се Земун преда без буке, без извештавања у новинама. Споразум је постигнут на састанку 4. октобра, а остварен шест дана касније. (Krizman, 1980; Marjanović, 1963a) Због погоршања социјалне, економске и политичке ситуације локални фолксдојчери нису били задовољни овим решењем па су у јануару 1942. тражили да се Земун поново прикључи немачкој окупационој зони у Србији. (Atanacković, 1968) Као што ћемо ниже видети, и српске клаборационистичке власти су се трудиле да прикључе ову област у Србији. Од тога није било ништа а граница Независне државе Хрватске је остала надомак Београда до октобра 1944.

Граница између немачке окупационе зоне у Србији и НДХ

Српску границу са том марионетском државом је било лакше одредити тамо где није било директних немачких интереса. Тако је усташком поглавнику Павелићу било дозвољено да прогласи закон о источној граници Хрватске већ 7. јуна – убрзо по састанку од 4. јуна (в. горе), којим је она дефинисана тако да прати Дрину узводно до Бајине Баште, док

---

⁹ Чулиновић грешки кад тврди да је влада НДХ преузела Срем и Земун 4. јуна 1941. (“уз пристанак немачке владе” како он каже.) (Čulinović, 1970)

остатак није био фиксиран. Речено је да ће привремена граница ићи преко некадашње босанске границе према истоку и југоистоку, до источно од Нове Вароши, тј. граница је следила Дрину низводно до ушћа потока Бруснице у њу (источно од села Землице), а отуд на исток од Дрине пратећи српско-босанску границу од пре Првог светског рата. Каше је 5. јула обавестио усташку владу да Немачки рајх прихвата ову границу. (Krizman, 1980; Ćulinović, 1970; Terzić, 1983)¹⁰ Између проглашења закона и његовог службеног прихватања од стране владе рајха, Павелић је покушао да границу са Србијом “исправи” током својих разговора са немачким министром иностраних послова фон Рибентропом и Хитлером 6. и 9. јуна у Фушлу. Он је изнео захтев да НДХ добије историјски Новопазарски санџак. (Krizman, 1978) Тај захтев је био заснован на чињеници да је су муслимани чинили велики део тамошњег становништва. Они су били сународници босанских муслимана које су усташе због политичких и пропагандних потреба прогласили “цвијећем Хрватства”. (Redžić, 1998; Petranović, 1988).

Иако је усташки комесар за Босну и Херцеговину, Хакија Хацић, ширио свехрватску пропаганду у Санџаку, (Redžić, 1987) ствари су тамо биле сложеније: не због немоћног српског Савета комесара (ког су Немци поставили крајем априла 1941.), већ због осовинског партнера, Италије, која је такође имала своје интересе у тој области.

Сукоб немачких и италијанских интереса на српској територији

Географски обим тих интереса је грубо одређен на састанку немачког и италијанског министра иностраних послова, фон Рибентропа и Ћана у Бечу 21-22. априла 1941. Линију која је раздвајала немачку и италијанску зону утицаја на некадашњој југословенској територији одредио је сам Хитлер 24. априла а она је ишла од некадашње југословенско-италијанско-немачке тромеђе до коте 703 (јужно од Жирја) а отуд углавном пратећи линију Лучине – Жејица – Церкле – Самобор – Петриња – Глина - Босански Нови – Сански Мост – Мркоњић Град – Доњи Вакуф – Сарајево – Устипрача – Прибој – Нови Пазар – Орлова Чука – Урошевац – Тетово – Кичево – Охридско језеро - Преспанско језеро, при чему су сва ова места била

---

¹⁰ Тако дефинисана граница је била скромнија од усташких захтева постављених 18. маја 1941. који су ишли за добијањем границе која би ишла западно од Добрека, до источне стране Таре, Шаргана, врха Златибора, Цигота и отуд на исток ка Увцу. Од Виса ишла би узводно Увцем до ушћа Горчанске реке, па ка југозападу према Буковику (14 км јужно од Пријепоља) и граници са Црном Гором. (Krizman, 1978)

укључена у немачку интересну сферу. (Čulinović, 1970; Milošević, 1991)¹¹ Ова тзв. „Бечка линија“ је модификована у мају, тако да је у Санцаку следила линију Прибој – Нова Варош – Сјеница – Нови Пазар – Косовска Митровица итд. Ова места су стављена под немачку власт. Дана 21. маја линија је поново модификована а Рудо, Прибој, Нова Варош, Сјеница и Дуга Пољана су уступљени Италији. (Terzić, 1983; Marjanović, 1963; Marjanović, 1963a; Borozan, 1995) Са своје стране, устеше су биле незадовољне постојећом граничном линијом: они су били за већу немачку зону у Санцаку јер су се надали да ће тамо успоставити своју власт под немачким окриљем. (Milošević, 1991) Ово нису биле само пусте жеље: као што ћемо ускоро видети, будући да је немачкој влади требало све више војника за Источни фронт, имала је тенденцију да смањује територију под директном контролом сопствених снага. Да би утврдила границу између територија потчињених немачком командујућем генералу у Србији и италијанских команди у Албанији и Црној Гори, једна немачко-италијанска комисија се састала у Риму почетком новембра те године. Међутим, немачким функционерима је било мање стало до границе у Санцаку, а више да модификују линију разграничења на Косову, тако да себи обезбеде руднике азбеста, хрома и магнезита који су лежали 10 км западно од железничке пруге Косовска Митровица-Прилужје (Milošević, 1991).

Немачке, италијанске и бугарске аспирације на Косову

Ово нас доводи до области Косова где су се укрштали немачки, италијански и бугарски интереси. Наравно, стварну тежину су имали немачки и италијански интереси, док су бугарски били само од другоразредног значаја. Италија, која је већ 1939. окупирала Албанију и која је користила албански национализам, покушала је да материјализује своје залагање за великоалбанске циљеве: на бечком састанку који је већ споменут, Ђано је фон Рибентропу показао мапу на којој је била уцртана нова албанска граница која је ишла 10 км западно од Врања од Преспе до Косовске Митровице, укључујући и рудник Трепчу. (Borozan, 1995) Међутим, немачка влада као “старији партнер”, није била спремна на толике уступке. Због тога је тзв. „Бечка линија“ у овом сегменту одређена тако да иде од Новог Пазара преко Косовске Митровице и Приштине, дуж железничке пруге Приштина-Урошевац и даље у правцу Тетова. (Borozan, 1995; Hadri, 1965) Главна брига Трећег рајха је била да обезбеди рудник

---

¹¹ Терзић тврди да је линија разграничења дефинитивно одређена средином маја 1941. (Terzić, 1983)

олова и цинка Трепча. Током 1941. и 1942. италијански званичници су настојали да преправе граничну линију тако да прикључи тај рудник, као и руднике хрома на Шари њиховој марионетској држави Великој Албанији. Њихове немачке колеге су настојали да се супротставе таквим захтевима и да погурају граничну линију јужно од Косовске Митровице, да би добили рудник угља Косово у Обилићу. Нису одустајали ни од пограничног појаса Косова, укључујући и железничку пругу Косовска Митровица – Приштина – Урошевац – Качаник – Скопље. Да би то обезбедили имали су чак дрскости да се позивају на српска историјска права и националне традиције! (Avramovski, 1983) У том делу граница је ишла од Урошевца до Орлове Чуке, где је почињала бугарска територија. (Hadri, 1965)

На тај начин Косовска Митровица, Вучитрн и Лапски срез Косова који су обухватили и руднике азбеста у Чабру и Рушњу, били су у немачкој окупационој зони. Вучитрнски срез је увећан делом грачаничког који је такође дошао под немачку власт. (Božović & Vavić, 1991; Hadri, 1965) Главна брига немачких органа су били бројни рудинци у овој области: поред већ споменуте Трепче, постојао је и рудник олова Копаоник у Белом Брду, рудници азбеста код Жабара, Брабовића, Чабре, Рујишта, Јагњенице, Козарева и Комешчоке код Косовске Митровице и рудник магнезита у Дубовцу близу Вучитрна. Рудник лигнита Косово у Обилићу од кога је зависила Трепча, остао је на територији коју су контролисали Италијани. Рудник хрома Језерина је остао на територији додељеној Бугарској али су право експлоатације имале немачка предузећа. (Božović & Vavić, 1991)

Слично Банату, део Косова под немачком контролом је такође добио *de facto* аутономију а локална албанска национална мањина повлашћен положај (Čulinović, 1970; Božović & Vavić, 1991) Међути, за немачке власти то је било само привремено решење: оне су планирале да по завршетку рата иселе Албанце из своје окупационе зоне у део Косова под италијанском контролом. Правећи такве планове нису се руководиле српском осетљивошћу већ сопственим интересима: будући да је Италија потхрањивала албански национализам, ширила иредентистичку пропаганду на њиховој територији и одржавала у животу наде да ће део Косова под немачком окупацијом једног дана бити припојен „Великој Албанији“, желеле су да обезбеде свој посед вредних рудника чвршћим везивањем овог дела Косова за остатак Србије. (Avramovski, 1983; Hadri, 1965) Ово је вероватно био разлог што су после капитулације Италије признале “Велику Албанију” у границама које су раније утврдила два осовинска партнера. (Pichler 2006; Milošević, 1991)

Границе немачке окупационе зоне у Србији са територијама које је Бугарска анектирала и са бугарском окупационом зоном

Други осовински партнер који је гајио аспирације према деловима Косова била је Бугарска. Она није учествовала у нападу на Југославију јер Хитлер није хтео да испровоцира њеног суседа Турску да злоупотреби ситуацију и предузме нешто што би се косило са немачким жељама за стабилношћу у региону. (Stojiljković, 1989) Међутим изостанак из војног напада није значајно да Бугарска нема територијалне захтев. На Косову Бугарска је хтела да анектира целу покрајину, а ово је подржао и немачки министар иностраних послова на конференцији у Бечу 21-22. априла 1941. Он је навео етничке (sic) разлоге да би оправдао тај захтев. Гроф Ђано је то прозreo али је предусретљиво изјавио да могу да се нађу други начини да се обезбеде немачки економски интереси. Под притиском албанског национализма који је сама подстакла, Италија је настојала да добије што је више могуће за своју марионетску државу “Велику Албанију”. (Čulinović, 1970) На тај начин, “млађи партнер” Осовине, Бугарска (чија главна брига је ионако била Македонија) је добила само мањи део Косова, пошто су два већа играча распарчала највећи део његове територије у складу са својим интересима. Бугарској је допао део гњиланског среза северно од Пасјана, као и Витина, Качаник и Сиринићка Жупа. (Čulinović, 1970; Stojiljković, 1989; Strugar, 1980)

Због потребе да пошаље додатне трупе на Источни фронт, немачки командант Југоистока је 20. децембра 1941. предложио Хитлеру да се бугарска окупациона зона прошири, тако да обухвати градове Приштину и Косовску Митровицу. Ово је одбијено, али је 15. јануара 1942. бугарска зона проширена на Лапски срез да би се ослободиле немачке трупе. Дана 7. јануара наредне године, срезови Митровица и Вучитрн су такође прикључени области под контролом бугарских трупа. (Hadri, 1965; Stojiljković, 1989; Čulinović, 1970) Треба нагласити да су ови срезови остали део немачке окупационе зоне у Србији иако је задатак контролисања тих крајева после тешких немачких неуспеха и губитака у СССР-у пребачен на бугарске трупе. Другим речима, исти образац немачке врховне власти, српске администрације и бугарске војне окупације је примењен овде као и у великом делу немачке окупационе зоне у Србији – као што ћемо ускоро видети.

Бугарска влада је желела више делова Југославије пре њеног распарчавања (скица 2). Најважнији је била Македонија коју су бугарски идеолози сматрали за историјски бугарску земљу (Hösch et al., 2004; Barker, 1950;

Brailsford, 1906; Stojiljković, 1989; Ванас, 1988), а од које је Бугарској после Априлског рата припао велики део. (Stojiljković, 1989; Ćulinović, 1970; Petranović, 1988) Поред тога, Бугарска је желела да поврати два среза (Цариброд и Босилеград) које је после Првог светског рата изгубила у корист Југославије по Нејском уговору. (Stojiljković, 1989) Ови срезови су имали већинско бугарско становништво али их је Југославија добила из стратешких разлога, а делом и да би се Бугарска казнила због мучког напада на Србију 1915. Без обзира на то бугарски аспирације се нису завршавале на повраћају изгубљених територија од Србије. Немачке власти су дозволиле бугарским трупам да окупирају и анектирају и округе Врање и Пирот са око 200.000 становника. (Stojiljković, 1989) Сем тога, до јуна 1941. оне су под војном окупацијом држале и срезове Ниш, Лужница, Бојаница и делове Власотиначког и Паланачког среза, као и уски појас североисточно од Зајечара између Тимока и некадашње југословенско-бугарске границе. (Marjanović, 1963; Strugar, 1980; Schlarp, 1986) Намеравале су да окупирају и област око Неготина али је локални немачки командант то спречио. (Stojiljković, 1989) За чудо, преговори два у основи неједнака партнера су били дуги и нису довели до обострано задовољавајуће демаркационе линије. (Stojiljković, 1989; Glišić, 1982)

Скица 2. Део територије Југославије који је Бугарска анектирала и запосела у Другом светском рату.

Један од главних разлога за то је била незајажљивост бугарских власти. Оне су стално илегално померале демаркациону линију у правцу запада и северозапада због чега су протестовале како немачка, тако и српска страна: прва из економских разлога, а друга из националних и политичких. Бугарска тактика је била да свако мало откину ово или оно село. (Glišić, 1982; Stojiljković, 1989; ВА НА, к. 20, ф. 7, д. 39; к. 20б, ф. 4, д. 64; к. 21, ф. 1, д. 25; к. 21, ф. 1, д. 132) Иако нису биле спремне да то краткорочно толеришу, немачке власти су због све веће потребе за војницима на Источном фронту, морале да стављају под бугарску окупацију све веће делове територије – премда су фелдкомандантуре и крајскокомандантуре Вермахта задржавале врховну команду на уступљеним подручјима а српски закони које су немачке власти одобриле, остајали на снази. (Stojiljković, 1989) Тако су на основу Хитлеровог наређења и на основу договора немачког и бугарског министра иностраних послова од 23. децембра 1941. три бугарске дивизије окупирале територију између бивше демаркационе линије и црте која је ишла јужно од Бора према западу ка Лапову а одатле преко Крагујевца ка југу на тадашњу српску границу. Између 31. децембра 1941. и 15. јануара 1942. оне су замениле немачке јединице у градовима Лесковац, Ниш, Књажевац, Ћуприја и Јагодина и погурале демаркациону линију до црте Рготина – Лапово – Крагујевац – долина Ибра – Косовска Митровица – Приштина. (Borković, 1979, I; Stojiljković, 1989) Занимљиво је приметити да командујући генерал у Србији, Бадер, није био задовољан овим, бојећи се да колаборационистичка влада генерала Недића политички то неће преживети. Сматрао је да брига за ред и мир у земљи треба да буде првенствено одговорност српске владе, а да је ширење бугарске окупације то чинило готово немогућим. Ово мишљење је делио и представник немачког Министарства иностраних послова у Београду, Феликс Бенцлер, док је генерал Недић био толико потиштен да је претио самоубиством. (Borković, 1979, I; Stojiljković, 1989) Разлози за то су лежали у историјској омрази, али још више у врло репресивној природи бугарске окупације и слабој дисциплини бугарских војника који су, за разлику од немачких, били склони самовољном насиљу, убиствима и ситним крађама. (Stojiljković, 1989; Borković, 1979, I; ВА НА, к. 21, ф. 1, д. 132; к. 20б, ф. 4, д. 64; к. 21, ф. 1, д. 25; к. 20, ф. 9, д. 21; к. 50, ф. 5, д. 7; к. 20, ф. 5, д. 60; к. 20, ф. 5, д. 28; к. 20, ф. 5, д. 40; к. 20, ф. 5, д. 59)

Област под бугарском окупацијом је проширена још једном током 1943. Већ у децембру 1942. бугарским снагама је предата област око Крушевца коју је контролисала 7. СС-дивизија. (Stojiljković, 1989) У јануару 1943. бугарска окупациона зона је протегнута на запад све до Дрине. У јуну је

проширена на северозапад до Колубаре и на север до Дунава. (Stojiljković, 1989) На тај начин је највећи део немачке окупационе зоне у Србији у ствари дошао под бугарску окупацију. Бугарска влада је тек у августу 1944, када се Црвена армија приближавала бугарским границама, затражила од немачке владе да се бугарска окупациона зона у Србији смањи. (Stojiljković, 1989) То није значило одустајање од свих територија окупираних од априла 1941, већ само евакуацију оних које су биле окупиране претходне године. Међутим, већ 18. септембра совјетска влада је потпуну евакуацију окупираних територија у Југославији и Грчкој поставила као услов за потписивање примирја са Бугарском. (Stojković, 1989)

Планирање граница Србије

(Промењиве) границе Србије у Другом светском рату нису посотјале само на мапи и у пракси, већ и у главама политичара, дипломата, идеолога и војника. Вероватно први који је изразио жељу за променом граница насталих после априла 1941, је био председник тзв. Савета комесара, Милан Аћимовић. Он је у јуну 1941. саставио меморандум о границама Србије за командујућег генерала у Србији, Шредера. У њему се заложио за границе које би биле боље усклађене са етничким стањем на терену, као и са историјским традицијама. Он је тај простор омеђио следећим линијама: територија северно од реке Пчиње; од Велеса у Македонији на југу, до Новог Сада на северу; од некадашње границе са Бугарском на истоку до Кордуна и Лике на западу. Из економских разлога, поменутој територији је требало додати долину Вардара јужно од Велеса и излаз на Јадран у долини Неретве. (Borković, 1979, I; Hadri, 1965; Ćulinović, 1970) Тако је он, под притиском околности, био спреман да одустане од максималистичких захтева српских националиста, али је ипак из економских разлога тражио неке територије претежно насељене не-србима. Аћимовић је тврдио да би границе Србије требало на тај начин проширити да би се обезбедио немачки “Нови поредак” у Југоисточној Европи. Наравно, чак и такви „умерени“ територијални захтеви су били нереални. Они нису могли да буду задовољени јер се Рајх ослањао на суседе Србије, а и Хитлер је хтео да задржи Србију што мањом.

Аћимовићев наследник, премијер Милан Недић, је такође желео да створи независну и увећану Србију. То је од почетка био његов декларисани циљ. (Borković, 1985) Ускоро по преузимању дужности а подстакнут прогонима српског становништва на Косову, 18. септембра 1941. од командујућег генерала у Србији, Данкелмана, затражио је да се та област припоји

Србији. У прилог томе је навео географске, историјске и економске разлоге. Будући да је територија у питању већ била подељена на вишем дипломатском нивоу, Данкелман је само могао да захтев глатко одбије. (Borković, 1979, II) Бринући о интересима свог народа – онако како их је он видео – Недић није одустајао од проширења Србије. У фебруару 1942. он је са својом владом поднео меморандум командујућем генералу у Србији, Паулу Бадеру, у коме су затражени источна Босна и Херцеговина (неких 17 срезова), Срем и делови Далмације. Главни разлози који су наведени били су етнички, али су они били представљени и као повољни за војну акцију против партизана. Одбијање Берлина овог пута није било отворено, већ је изражено као одлагање. (Borković, 1985) Не постигавши успех на тој страни, Недић се окренуо Црној Гори и Санцаку, верујући да су они били више на терету него од користи италијанској влади. Вођен том претпоставком, он се чак упустио и у неке разговоре са италијанским агентима, али су они прекинути после немачког упозорења. Са своје стране, италијанске власти су само користиле Недићеве жеље као улог у ценкању са немачким званичницима. (Borković, 1985)

Недић се онда неко време суздржавао од изношења сличних захтева. Кад му је крајем 1942. обећан састанак са Хитлером, он је са својим тимом сачинио меморандум са пројектом граница “Велике Србије”. Требало је да оне иду од Макарске на Јадрану до границе Далмације и Босне на Уни, па отуд Уном до њеног ушћа у Саву, даље цртом између Такова и Винковаца на Драву близу Осиека те даље кроз Барању до мађарске границе, преко Дунава код Сомбора, па равном линијом према Тиси и у Банат. Ова држава би обухватала и целу Македонију са предатним границама према Грчкој и Албанији, изузев Скадра који би био припојен Црној Гори. Међутим, на Бенцлеров предлог меморандум није понео у Берлин. (Borković, 1985) Он је ипак поновио жеље српске владе у разговору са немачким министром иностраних послова пре него што се састао са Хитлером у септембру 1943. Од фон Рибентропа је тражио да се Црна Гора, Санцак, источна Босна, Срем, Косово и Метохија припоје Србији. Хтео је да искористи тренутак да непосредно после капитулације Италије, затражи ове територије које су до тада већим делом биле под контролом италијанских снага (изузев Срема). Фон Рибентроп му је јасно ставио до знања да је независна и уз то увећана, Србија немогућа док траје рат, а да је главни циљ била безбедност немачких трупа. (Neubacher, 1956; Borković, 1979, II; Borković, 1985) Тако су његова настојања осујећена на највишем месту, иако је уживао подршку Хитлеровог специјалног изасланика на Балкану, Хермана Нојбахера. (Borković, 1985)

Нојбахер је правио планове о федерацији Србије, Црне Горе и Санцака која би била бедем против комунизма, што би ојачало све слабију немачку позицију на Балкану. Њих је подржавао и немачки командант Југоистока, фелдмаршал фон Вајкс. То је омогућило Недићу да покуша да придобије неке црногорске вође, али иако је Нојбахер покушао да убеди Хитлера у корисност ове идеје, она никад није остварена због фиреровог неповерења у Србе које је он видео као народ свестан своје политичке мисије, и зато сувише опасан. (Borković, 1985; Neubacher, 1956; Marjanović, 1977) Типично за немачке функционере је било то што им је пало на памет да разматрају такву идеју тек пошто су немачке трупе потиснуте на многим фронтovima: док је немачка војна премоћ у Европи била неоспорна и докле год је коначна победа изгледала могућа, они нису били склони да узму у разматрање жеље српских влада.

Српски колаборационисти нису били једини на српској страни који су ковали планове увећане Србије. Монархистички покрет отпора, четници, је правио своје планове који су у великој мери били под утицајем комадања Југославије и сурових прогона Срба у многим крајевима. Први који је направио опсежан план “Велике Србоје” био је четнички идеолог Стеван Мољевић. Он је предвидео увећану Србију у увећаној Југославији. Србија би обухватала Србију у ужем смислу, Санцак, Црну Гору, Босну и целу Далмацију (у којој би Дубровник уживао специјалан статус). Део Хрватске од Шибеника до Неретве са западном Херцеговином и делом Босне би имали аутономију у Србији која би обухватала и Лику, готово цео Кордун и Банију, територију источно од Пакраца (са коридором широким 15-20 км између Пакраца и мађарске границе укључујући Дарувар, Грубишно Поље, Слатину и део Нове Градишке и Пожегу), цео Срем, Бачку, Барању и Банат. “Велика Србија” би узела и неке територије од суседних земаља: северне области Албаније, округе Ћустендил и Видин од Бугарске, Решицу и Темишвар од Румуније, округе Сегедин и Печуј од Мађарске. Таква увећана Србија, очишћена од не-српских становника обухватала би 65-70% територије увећане Југославије, што би Србији обезбеђивало водећи положај у држави. Четнички вођа Дража Михајловић је одобрио овај план који се поново јављао у различитим верзијама током рата, али који је ипак остао само пушта жеља. (Tomasevich, 1975; Vesović & Nikolić, 1996) Основна разлика између овог плана и оних које су правили Недић и његови сарадници је била у томе што он није требало да буде остварен под немачким окриљем, тј. као проширење немачке окупационе зоне у Србији (која би једном у будућности постала независна држава), већ као плод очекиване победе Савезника. У датим околностима обе визије су биле нереалистичне јер нису довољно узимале у обзир немачке интересе који су

били одлучујући за комадање Југославије и цртање граница крње Србије која је остала под немачком влашћу.

Закључак

Границе немачке окупационе зоне у Србији нису биле ни сталне нити је постојала намера да оне буду вечне. Оне су повучене као резултат преговора Трећег рајха са његовим савезницима и сателитима. Иако је донекле водила рачуна о њиховим потребама и жељама немачка влада се првенствено руководила немачким политичким, војним и економским интересима. Зато је Италија морала да изнуђује уступке од свог осовинског партнера, док су остали савезници морали да се задовоље оним што би добили од немачке дипломатије. Њихови захтеви су имали изгледа да буду задовољени само ако су одговарали немачким интересима. Бугарска је добила посебан статус међу немачким савезницима. Српска територија коју је смела да анектира није била тако велика, али је територија која је пала под бугарску војну окупацију на крају обухватила готово целу немачку окупациону зону у Србији. Народ кога се све то највише тицало – Срби – није имао никаквог утицаја на одређивање граница Србије. Те границе су некад пратиле врло старе историјске или географске границе, али су оне имале мало тога заједничког са територијалном расутошћу или виталним интересима српског народа. Колаборационистички званичници су могли да се надају да ће проширити границе Србије само ослонцем на истог оног агресора који је изазвао српску катастрофу. Пошто је претходно требало задовољити све друге играче, њихови напори су морали да буду осуђени на неуспех. Границе немачке окупационе зоне у Србији – а последично и суседних земаља које су профитирале од покоривања Србије, биле су неправедне и противне међународном праву. Због тога су потпуно збрисане чим је окончана немачка окупација.

Литература

Алексић, Д. (2002). *Приреда Србије у Другом светском рату*, Београд: Институт за новију историју Србије.

Априлски рат 1941. Zbornik dokumenata, I. (1969). Београд: Војноиздавачки завод.

Атанасковић, Ж. (1968). *Срем у Народноослободилачком рату и социјалистичкој револуцији*. Београд: Месна заједница, Месни одбор SUBNOR-а Шимановци.

Атанасковић, Ж. (1959). *Војводина у Борби 1941-1945*. Нови Сад: Форум.

Атанасковић, Ж. (1962). *Земун и околна у рату и револуцији*. Београд: Нолит

- Avramovski, Ž. (1983). Nemačka politika prema Albaniji posle kapitulacije Italije (1943-1944). *Istorija 20. veka*, 1, 75-90.
- Banac, I. (1988). *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji. Porijeklo, povijest, politika*. Zagreb: Globus.
- Barker, E. (1950). *Macedonia. Its Place in Balkan Power Politics*. London: Royal Institute of International Affairs.
- Beer, J. (1987). *Donauschwäbische Geschichte aus erster Hand*. München: Donaueschwäbische Kulturstiftung.
- Biber, D. (1966). *Nacizem in Nemci v Jugoslaviji 1933-1941*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Borković, M. (1979). *Kontrarevolucija u Srbiji*, (Vols. 1-2). Beograd: Sloboda.
- Borković, M. (1985). *Milan Nedić*. Zagreb: Centar za informacije i publicitet.
- Borozan, Đ. (1995). *Velika Albanija. Porijeklo, ideje, praksa*. Beograd: Vojnoistorijski isitiut.
- Božić, N. & Mitrović, R. (1967). Vojvodina i Beograd sa okolinom u planovima rajha. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, 48, 116-125.
- Božović, B. & Vavić, M. (1991). *Surova vremena na Kosovu i Metohiji. Kvislinzi i kolaboracija u Drugom svetskom ratu*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- Brailsford, H.N. (1906). *Macedonia. Its Races and their Future*. London: Meuthen & co.
- Čulinović, F. (1970). *Okupatorska podjela Jugoslavije*. Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- Milošević, S.D. (1991). *Nemačko-italijanski odnosi na teritoriji okupirane Jugoslavije 1941-1943*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- Daicovicu, C. & Constantinescu, M. (eds.). (1965). *Brève histoire de la Transylvanie*. Bucarest: Académie de la R.S. de Roumanie.
- Deák, F. (1972). *Hungary at the Peace Conference. The Diplomatic History of the Treaty of Trianon*. New York: Columbia University Press.
- Délimitation entre les Serbes et les Roumains dans le Banat*. (s.a) s.l.
- Glišić, V. (1982). Uspostavljanje okupacionog sistema i bugarsko-nemački sporovi oko demarkacione linije u leskovačkom kraju 1941. godine, *Leskovački zbornik*, 22, 12-15.
- Hadri, A. (1965). Okupacioni sistem na Kosovu i Metohiji 1941-1944. *Jugoslovenski istorijski časopis*, 2, 39-60.
- Hösch, E., Nehring, K. & Sundhaussen, H. (eds.) (2004). *Lexikon zur Geschichte Südosteuropas*, Wien, Köln, Weimar: Böhlau Verlag.

Границе немачке окупационе зоне у Србији 1941-1944

- Kačavenda, P. (1991). *Nemci u Jugoslaviji 1918-1945*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- Kasaš, A. (1996). *Mađari u Vojvodini 1941-1946*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Krizman, B. (1978). *Ante Pavelić i ustaše*. Zagreb: Globus.
- Krizman, B. (1980). *Pavelić između Hitlera i Mussolinija*. Zagreb: Globus.
- Kurze Geschichte Siebenbürgens*. (1990). Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Lederer, I. J. (1963). *Yugoslavia at the Paris Peace Conference. A Study in Frontiersmaking*. New Haven, London: Yale University Press.
- Lukač, D. (1982). *Treći rajh i zemlje jugoistočne Evrope, II. 1937-1941*. Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- Lukač, L. (1987). *Treći rajh i zemlje jugoistočne Evrope, III. 1941-1945*. Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- Macartney, C.A. (1957). *October Fifteenth. A History of Modern Hungary 1925-1945, I*. New York: University Press.
- Marjanović, J. (1963). *Ustanak i narodnooslobodilački pokret u Srbiji 1941*. Beograd: Institut društvenih nauka.
- Marjanović, J. (1963). The German Occupation System in Serbia 1941, *Les systèmes d'occupation en Yougoslavie 1941-1945*. Belgrade: Institut društvenih nauka, 263-299.
- Marjanović, J. (1977). The Neubacher Plan and Practical Schemes for the Establishment of a Greater Serbian Federation (1943-1944) in: *The Third Reich and Yugoslavia 1933-1945*. Belgrade: Institut za savremenu istoriju, Narodna knjiga, 486-501.
- Milošević, S. D. (1991). *Nemačko-italijanski odnosi na teritoriji okupirane Jugoslavije 1941-1943*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- Mirnić, J. (1974). *Nemci u Bačkoj u Drugom svetskom ratu*. Novi Sad: Institut za izučavanje istorije Vojvodine.
- Miša, B.P. (1991). *Nemački zatvori i koncentracioni logori u Banatu 1941-1944*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- Mitrović, A. (1968). *Jugoslavija na konferenciji mira 1919-1920*. Beograd: Zavod za udžbenike SR Srbije.
- Mitrović, A. (1975). *Razgraničenje Jugoslavije sa Mađarskom i Rumunijom 1919-1920. Prilog proučavanju Jugoslavije na konferenciji mira u Parizu*. Novi Sad: Institut za izučavanje istorije Vojvodine.
- Momčilović, Đ. (1977). *Banat u Narodnooslobodilačkom ratu*. Beograd: Vojnoizdavački zavod.

- Neubacher, H. (1956). *Sonderauftrag Südost 1940-1945. Bericht eines fliegenden Diplomaten*. Berlin, Frankfurt: Musterschmidt Verlag.
- Olshausen, K. (1973). *Zwischenspiel auf dem Balkan. Die deutsche Politik gegenüber Jugoslawien und Griechenland von März bis Juni 1941*. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt.
- Petranović, B. (1988). *Istorija Jugoslavije 1918-1988, II. Narodnooslobodilački rat i revolucija 1941-1945*. Beograd: Nolit.
- Petrović, D. (1966). Iredenta fašističke Rumunije u severoistočnoj Srbiji 1941-1944. *Jugoslovenski istorijski časopis*, 3-4, 31-53.
- Pichler, R. (2006). Serben und Albaner im 20. Jahrhundert, in: Chiari, B. & Keßelring, A. (eds.). *Wegweiser zur Geschichte Kosovo*, Paderborn, München, Wien, Zürich: Ferdinand Schöningh, 57-65
- Radonitch, I. (1919). *The Banat and the Serbian-Rumanian Frontier Problem*. Paris.
- Redžić, E. (1998). *Bosna i Hercegovina u Drugom svjetskom ratu*. Sarajevo: Grafičko-izdavačka kuća d.d.
- Redžić, E. (1987). *Muslimansko autonomaštvo i 13. SS divizija. Autonomija Bosne i Hercegovine i Hitlerov Treći Rajh*. Sarajevo: Svjetlost.
- Ristović, M.D. (1991). *Nemački „novi poredak“ i jugoistočna Evropa 1940/41-1944/45. Planovi o budućnosti i praksa*. Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- Saopštenja o zločinima okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini 1941-1944. (1946). Book 2, Vol. 1. Srem*. Novi Sad: Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača.
- Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien*. (1995). Augsburg: Weltbild Verlag GmbH.
- Schlarp, K-H. (1986). *Wirtschaft und Besatzung in Serbien 1941-1944. Ein Beitrag zur nationalsozialistischen Wirtschaftspolitik in Südosteuropa*. Stuttgart: Fraz Steiner Verlag.
- Shimizu, A. (2003). *Die deutsche Okkupation des serbischen Banats 1941-1944 unter besonderer Berücksichtigung der deutschen Volksgruppe in Jugoslawien*. Münster: LIT Verlag.
- Schmidt-Rösler, A. (1994). *Rumänien nach dem Ersten Weltkrieg. Die Grenzziehung in der Dobrudscha und im Banat und die Friedensprobleme*. Frankfurt, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien: Peter Lang Verlag.
- Spector, S.D., (1995). *Romania at the Peace Conference. As Study of Diplomacy of Ioan I.C. Bratianu* (2nd ed.). Iași: Center for Romanian Studies.
- Stojiljković, M. (1989). *Bugarska okupatorska politika u Srbiji 1941-1944*. Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- Storia del popolo romeno*. (1981). Roma: Editori Riuniti.

Границе немачке окупационе зоне у Србији 1941-1944

- Strugar, V. (1980). Sistem bugarske okupacije u jugoslovenskim oblastima (1941-1944), *Jugoslovensko-bugarski odnosi u XX veku. Zbornik radova, I*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, Narodna knjiga, 251-293.
- Šijački, Lj. (1979). Teror i pljačka okupatora u Banatu 1941-1944. godine. *Istraživanja*, 7, 219-308.
- Terzić, V. (1983). *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941. Uzroci i posledice sloma, II*. Beograd, Ljubljana, Titograd: Narodna knjiga, Partizanska knjiga, Pobjeda.
- Tomasevich, J. (1975). *War and Revolution in Yugoslavia 1941-1945. The Chetniks*. Stanford: Stanford University Press.
- Trifon, N. (2010). *Cincari. Narod koji nestaje*. Beograd: Lunjina.
- Vegh, S. (1963). Le système du pouvoir d'occupation allemande dans le Banat yougoslave 1941-1944, *Les systèmes d'occupation en Yougoslavie 1941-1944*. Belgrade: Institut društvenih nauka, 495-561.
- Vesović, M & Nikolić, K. (1996). *Ujedinjene srpske zemlje. Ravnogorski nacionalni program*. Beograd 1996: Institut za savremenu istoriju.
- Vökl, E. (1991). *Der Westbanat 1941-1944. Die deutsche, die ungarische und andere Volksgruppen*, München: Dr. Rudolf Trofenik.
- Wehler, H-U. (1963). "Reichsfestung Belgrad". Nationalsozialistische "Raumordnung" in Südosteuropa. *Vierteljahreshefte für Zeitgeschichte*, 1, 73-81.
- Yakchitch, G. (1915). *Le Banat*. Paris: Revue hebdomadaire.